

Onderzoeksverslag afstuderen

Seksespecifiek spelen

Gemaakt door
Miranda Oskam en
Willianne van Dam

Mei 2012

Begeleid door
Martine Lukasse

In opdracht van
Josefine Boertjens

Inhoud

Samenvatting.....	3
Voorwoord	5
Aanleiding.....	6
Probleemstelling.....	7
Vraagstelling.....	7
Doelstelling	8
Inleiding.....	9
Hoofdstuk 1: De methode	13
Hoofdstuk 2: Hoe ziet het individuele spelgedrag van meisjes er normaliter uit in samenspel in de leeftijd van 7, 8 en 9 jaar op een (semigestructureerd) spelmoment?.....	21
Hoofdstuk 3: Hoe ziet het individuele spelgedrag van jongens er normaliter uit in samenspel in de leeftijd van 7, 8 en 9 jaar op een (semigestructureerd) spelmoment?	25
Hoofdstuk 4: Wat zijn de overeenkomsten en verschillen in het spelgedrag tussen jongens en meisjes van 7, 8 en 9 jaar?	30
Verschillen en overeenkomsten in spelgedrag	30
Overeenkomsten	31
Verschillen	31
Hoofdstuk 5: Hoe ontstaan de verschillen in spelgedrag tussen jongens en meisjes in de leeftijd van 7,8 en 9 jaar?	36
Gedragtheorieën	36
Karaktereigenschappen versus situatie	37
Combinatie van factoren.....	37
Hoofdstuk 6: Hoe kan de groepswerker aansluiten bij het spelgedrag van meisjes in de leeftijd van 7, 8 en 9 jaar?	39
Stimuleren van kwaliteiten	39
Constructiespel.....	40
Conclusie	40

Hoofdstuk 7: Hoe kan de groepswerker aansluiten bij het spelgedrag van jongens in de leeftijd van 7, 8 en 9 jaar?	41
Omgaan met kwaliteiten	41
Spelvormen	43
Hoofdstuk 8: Wat kunnen de consequenties zijn voor de groepswerker bij het aanbieden van spel materiaal als er wordt gekeken naar het methodisch werken met jongens en meisjes in de leeftijd van 7, 8 en 9 jaar?	45
Hoofdstuk 9: Discussie/ conclusie	48
Wat zijn de verschillen en overeenkomsten in spelen normaliter bij jongens en bij meisjes van 7, 8 en 9 jaar en hoe kan een groepswerker rekening houden met deze verschillen bij kinderen op een leefgroep?.....	48
Overeenkomsten	48
Verschillen	48
Visie van de onderzoekers.....	51
Hoofdstuk 10: Aanbevelingen	52
Aanbevelingen voor de opdrachtgever	52
Aanbevelingen voor de groepswerker.	53
Nawoord	55
Literatuurlijst	56

Samenvatting

In dit onderzoek is de vraag onderzocht: *“Wat zijn de verschillen en overeenkomsten in spelen normaliter bij jongens en bij meisjes van 7, 8 en 9 jaar en hoe kan een groepswerker rekening houden met deze verschillen bij kinderen op een leefgroep?”*

Deze vraag wordt beantwoord aan de hand van een aantal hoofdstukken. In deze hoofdstukken komen een aantal resultaten, conclusies en aanbevelingen naar voren. Het doel van het verslag is om groepswerkers bewust te maken van de invloed die ze kunnen uitoefenen op het seksspecifieke spelgedrag van kinderen en of dit wel of niet belangrijk is voor het kind. Dit wordt gedaan aan de hand van literatuur en aan de hand van observaties van spelactiviteiten. De geobserveerde spelactiviteiten zijn het spelen met verkleedkleden, het spelen met lego en tekenen. In het hele verslag wordt daarom ook extra aandacht besteed aan deze drie thema's.

Naast het seksspecifieke verschil is het in eerste instantie belangrijk om te blijven kijken naar het kind zelf en zijn of haar specifieke karaktereigenschappen.

Het belangrijkste resultaat uit het gedane onderzoek is dat er wel degelijk verschil is in het spelgedrag tussen jongens en meisjes. Jongens spelen vooral wat meer agressief en hebben de voorkeur voor voertuigen. Meisjes spelen wat lieflijker en hebben voorkeur voor bloemen en hartjes. In tegenstelling tot wat veel mensen denken, spelen meisjes ook met lego. Jongens hebben hiervoor wel een grotere voorkeur en zijn daarom ook beter in wiskunde en rekenvaardigheden zoals beschreven staat in hoofdstuk 3. Meisjes daarentegen hebben een grotere voorkeur voor rollenspel en zijn over het algemeen wat beter in taalvaardigheden. Hier staat meer over geschreven in hoofdstuk 2.

Ook wordt duidelijk dat nog lang niet alles bekend is over gedrag en waar het vandaan komt. Gedrag kan in de genen zitten, maar daarnaast ook versterkt of afgezwakt worden door wat opvoeders en/of groepswerkers aanbieden aan spelmateriaal of welk label ze het geven. Hierop wordt verder ingegaan in hoofdstuk 5. Zo kan een opvoeder bijvoorbeeld spelmateriaal of spelgedrag als iets voor jongens bestempelen waardoor een meisje er niet meer mee wil spelen terwijl het voor meisjes ook heel leuk kan zijn. Wel is duidelijk geworden dat het agressievere spelgedrag van de jongens komt door de hoeveelheid testosteron in het lichaam. Ook komt naar voren dat meisjes over het algemeen wel wat socialer zijn dan jongens. Dit komt omdat er in de opvoeding bij meisjes meer aandacht besteed wordt aan sociale vaardigheden dan bij jongens.

Als groepswerker is het belangrijk om bewust bezig te zijn met het opvoeden met betrekking tot spelgedrag. Door de seksspecifieke verschillen in spelgedrag te zien kunnen misverstanden voorkomen worden. Het is namelijk zo dat vrouwelijke groepswerkers het wat ruige spel van jongens als lastig ervaren en dit vroegtijdig afkappen. Maar ook dit ruwere spel is belangrijk voor de ontwikkeling van jongens, waardoor hun kwaliteiten beter tot hun recht komen (zie hoofdstuk 7). Meisjes kunnen bijvoorbeeld ook meer aangemoedigd worden om bezig te zijn met een constructiespel als lego. Hierdoor kunnen ook hun rekenvaardigheden versterkt worden. Voor meer verschillen en aanbevelingen is het belangrijk om het hele onderzoek te lezen.

Voorwoord

In dit onderzoek wordt ingegaan op de vraag ‘Wat zijn de verschillen en overeenkomsten in spelen normaliter bij jongens en bij meisjes van 7, 8 en 9 jaar en hoe kan een groepswerker rekening houden met deze verschillen bij kinderen op een leefgroep?’ Beide hebben we de minor ‘Pedagogiek’ gevolgd waarbij dit onderzoek goed aansluit door in te gaan op een stukje opvoeding als het gaat om spel. In dit onderzoek komt namelijk naar voren hoe een groepswerker, die altijd te maken heeft met opvoeding, in kan gaan op het spelgedrag van jongens en meisjes.

Dit onderzoek is gedaan door middel van literatuur en observaties bij kinderen met een ‘normale’ ontwikkeling. De uitkomsten van dit onderzoek zijn vooral bedoeld voor de groepswerker, zodat hij of zij inzicht krijgt hoe er kan ingegaan worden op de verschillen in spelgedrag tussen jongens en meisjes. In dit onderzoek is gekozen voor ‘normaal’ ontwikkelde kinderen, zodat iedere groepswerker deze resultaten kan gebruiken en aanpassen aan zijn eigen specifieke doelgroep. Daarnaast het voor elke geïnteresseerde die meer over spel van jongens en meisjes te weten wil komen een leerzaam onderzoeksverslag. In de deelvragen van dit onderzoek worden de volgende punten achtereenvolgens besproken. Er wordt specifiek gekeken naar het spel van jongens en meisjes afzonderlijk. Hierna wordt het spel van jongens en meisjes met elkaar vergeleken en komen de verschillen en overeenkomsten naar voren. Vervolgens staan we stil bij hoe deze verschillen zijn ontstaan. Tot slot wordt er in de laatste drie deelvragen gekeken naar hoe de groepswerkers kunnen omgaan met de verschillen die in eerdere deelvragen naar voren kwamen. Hieruit volgen dan conclusies en aanbevelingen. In de aanbevelingen zal onze visie samen komen met de theorie en dit wordt tegen elkaar afgewogen. Zo zijn de deelvragen volledig op theorie en op de gedane observaties gebaseerd en kan een ieder zijn eigen conclusies trekken.

Dankwoord

Het schrijven van een afstudeeropdracht is een proces van een opzet in elkaar zetten, dit uitwerken en naar aanleiding van feedback herschrijven. Dankzij de mensen om ons heen is het ons gelukt om dit onderzoek tot een mooi eindproduct te brengen. Bij deze willen wij onze dank uiten aan de personen die ons tijdens dit proces ondersteund en geholpen hebben. Allereerst spreken wij onze dank uit naar Josefine Boertjens-van Buren die ons met enthousiasme dit leuke en leerzame onderzoek aanbood. Daarnaast gaat onze dank uit naar Martine Lukasse die ons enthousiasme deelde en ons van prettige en nuttige begeleiding en feedback heeft voorzien. Ook willen wij de deelnemende scholen (de Godfriedbomansschool uit Ede, de Ruitenbeekschool uit Lunteren en de Timothëusschool uit Linschoten) en alle ouders van de geobserveerde kinderen bedanken. Zonder jullie toestemming was dit product niet tot stand gekomen. Verder worden ook de kinderen bedankt die wij mochten observeren. Zonder jullie hadden wij niet zulke mooie onderzoeksresultaten gehad en was er al helemaal geen eindproduct ontstaan in de vorm van een film. Tenslotte willen wij de mensen in onze naaste omgeving bedanken voor de steun, de motiverende woorden en de hulp bij alle technische aspecten waar wij ons soms geen raad mee wisten.

Willianne van Dam,
Miranda Oskam
2012

Aanleiding

Dit onderzoek is geschreven naar aanleiding van de vraag naar een onderzoek over het seksespecifieke spel van kinderen van een docent van de Christelijke Hogeschool Ede. Dit onderzoek is geschreven als afstudeeropdracht.

Een jongetje en een meisje spelen samen hun fantasiespel. Hij wil cowboy zijn in het wilde westen, zij prinses, een prinses die gered wordt door een dappere ridder. Al kibbelend verandert de setting van het wilde westen in een middeleeuws kasteel en weer terug. Kan het tweetal samen verder spelen of loopt hun spel spaak? (Veldkamp, 2011)

Wat er in bovenstaand voorbeeld naar voren komt is dat jongens en meisjes anders spelen. Het is de vraag waaraan dat ligt. Volgens Delfos (2007) zijn vrouwen ingesteld om te (ver)zorgen. Dit is een aangeboren neiging om veiligheid te waarborgen. Vrouwen willen dan ook 'de liefste' zijn. Mannen daarentegen proberen hun veiligheid te waarborgen door competitie en fysieke kracht. Het draait hier om 'de sterkste' zijn in plaats van 'de liefste'. Deze verschillen zijn terug te voeren op het begin van de mensheid, toen vrouwen thuisbleven voor de kinderen en mannen gingen jagen (Delfos, 2007). Dit verschil is volgens Delfos al in het spel van kinderen te herkennen. Zo spelen meisjes vaak liever 'vadertje en moedertje' terwijl jongens liever een ruig spel spelen.

De opdrachtgever van dit onderzoek herkende het verschil in spelen ook. Ze vertelde dat ze had gezien dat jongens net als meisjes vaak een vrije tekenopdracht krijgen. Meisjes maken bij een vrije tekenopdracht vaak een uitgebreide fantasietekening terwijl jongens eerder moeizaam tot een tekening komen. Daarnaast heeft de opdrachtgever contact gehad met een mannelijke speltherapeut. Hij loopt er tegen aan dat het merendeel van het spelaanbod in de speltherapie beter geschikt lijkt te zijn voor meisjes. In dit onderzoek wordt dit thema breder getrokken en wordt er gekeken naar de verschillen in het algemeen binnen het spelen. Verder komt in de literatuur ook regelmatig naar voren dat het belangrijk is om onderzoek te doen naar het seksespecifieke spel van kinderen. Er is een toenemend besef dat de sekseverschillen er toe doen en waarschijnlijk zal dit

bijdragen aan een meer gerichte aanpak per sekse (de Vries, 2008).

Ook is er behoefte aan specifiek onderzoek naar eventuele verschillen in spelgedrag tussen jongens en meisjes op de verschillende leeftijden (Kooij, 2008).

Probleemstelling

Typ op Google 'verschil tussen jongens en meisjes' in en er zal een hele lijst met bronnen verschijnen. Alleen wat de verschillen en overeenkomsten in het spelgedrag van kinderen zijn is nog nauwelijks bekend. De vraag is of er aanwijsbare verschillen zijn in het 'spelen' door jongens en meisjes. Binnen de speltherapie wordt signaleerd dat er van jongens verwacht wordt om op dezelfde manier te spelen als meisjes. Er lijkt weinig onderscheid in het aanbieden van spelmateriaal.

Gedragsdeskundige Lauk Woltring (2011) heeft hierover een betoog gehouden. De kern daarvan is dat vanuit vrouwelijke optiek jongens vaak lastpakken zijn. Vrouwen ervaren problemen met het (spel) gedrag van jongens. Wanneer wordt aangesloten bij de eigen vaardigheden en de behoeften van jongens, kunnen problemen in het gedrag van jongens voorkomen worden.

Wanneer Woltring (2011) gelijk heeft is het zo dat jongens achtergesteld worden in vergelijking met meisjes. Groepswerkers zouden daarom meer toegerust en bewust gemaakt moeten worden van de verschillen tussen jongens en meisjes. Alleen door het besef bij groepswerkers te vergroten kan het probleem in het werkveld aangepakt worden (Woltring, 2011).

De reden voor dit onderzoek van de opdrachtgever komt voort uit een gesprek met de speltherapeut zoals beschreven staat in de aanleiding. Hierdoor ontstaat het vermoeden dat jongens tekort komen in hun ontwikkeling als gevolg van de manier van begeleiden, die over het algemeen gehanteerd wordt. De opdrachtgever wil weten of dit klopt met wat er in de literatuur staat en wat gezien wordt tijdens observaties.

Vraagstelling

Hoofdvraag

Wat zijn de verschillen en overeenkomsten in spelen normaliter bij jongens en meisjes van 7, 8 en 9 jaar en hoe kan een groepswerker rekening houden met deze verschillen bij kinderen op een leefgroep?

Deelvragen

- *Deelvraag 1:* Hoe ziet het individuele spelgedrag van meisjes er normaliter uit in samenspel in de leeftijd van 7, 8 en 9 jaar op een (semigestructureerd) spelmoment?
- *Deelvraag 2:* Hoe ziet het individuele spelgedrag van jongens er normaliter uit in samenspel in de leeftijd van 7, 8 en 9 jaar op een (semigestructureerd) spelmoment?
- *Deelvraag 3:* Wat zijn de overeenkomsten en verschillen in het spelgedrag tussen jongens en meisjes van 7,8 en 9 jaar?
- *Deelvraag 4:* Hoe ontstaan de verschillen in spelgedrag tussen jongens en meisjes in de leeftijd van 7,8 en 9 jaar?
- *Deelvraag 5:* Hoe kan de groepswerker aansluiten bij het spelgedrag van meisjes in de leeftijd van 7, 8 en 9 jaar?
- *Deelvraag 6:* Hoe kan de groepswerker aansluiten bij het spelgedrag van jongens in de leeftijd van 7 en 8 en 9 jaar?
- *Deelvraag 7:* Wat kunnen de consequenties zijn voor de groepswerker bij het aanbieden van spelmateriaal als er wordt gekeken naar het methodisch werken met kinderen in de leeftijd van 7, 8 en 9 jaar?

Doelstelling

Het onderzoek is vooral bedoeld voor groepswerkers die werken met kinderen in de leeftijd van 7, 8 en 9 jaar. In het onderzoek wordt gekeken naar de verschillen en overeenkomsten tussen jongens en meisjes. Daarnaast worden er handvatten geboden aan (toekomstige) groepswerker om hierop in te spelen. Aan de hand van de conclusies uit het onderzoekverslag wordt een film gemaakt voor (toekomstige) groepswerkers. Bij deze film zal een handleiding worden gegeven om de gebruiker te ondersteunen bij het bespreken van het thema: seksespecifiek spelen. De film gaat vooral om het informeren en bewust maken van de groepswerker. Door middel van het onderzoekverslag en de film hopen de onderzoekers groepswerkers te prikkelen om creatief om te gaan met de bestaande verschillen tussen jongens en meisjes. Daarnaast hopen de onderzoekers dat groepswerkers dit gaan toepassen binnen hun eigen werkveld. Ieder kind heeft immers recht op optimale begeleiding bij de ontwikkeling van kwaliteiten en vaardigheden.

Inleiding

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op hoe dit onderzoek is ontstaan en wordt algemene informatie gegeven over spel. Deze algemene informatie dient als ondersteuning voor de informatie in de hoofdstukken.

Onderzoek en vooronderstelling

Er is nog weinig bekend over de verschillen en overeenkomsten in het spelgedrag van jongens en meisjes. Iedereen kan wel wat verschillen verzinnen, maar er is nog niet genoeg specifiek en actueel onderzoek naar gedaan. Binnen de speltherapie wordt gesignaleerd dat van jongens verwacht wordt dat ze op dezelfde manier spelen als meisjes, zoals beschreven staat in de aanleiding. Ook het aanbod van het spelmateriaal wordt op deze manier aangeboden.

Gedragsdeskundige Lauk Woltring (2011) geeft aan dat vanuit vrouwelijke optiek jongens bijvoorbeeld vaak lastpakken zijn. De verschillen en overeenkomsten worden duidelijk gemaakt aan groepswerkers door kennis te bieden. Hierdoor kan ieder kind meer tot zijn recht komen.

Er komen in de literatuur meerdere oproepen naar voren om meer aan te sluiten bij jongens en hun behoeften. Ook is het belangrijk om te weten hoe meisjes spelen zodat ook de kwaliteiten van meisjes bewuster worden gezien. Door middel van dit onderzoek worden er handvatten geboden aan groepswerkers en andere betrokkenen om kinderen de kans te geven zichzelf meer optimaal te ontwikkelen in het kader van spel.

Relevantie onderzoek

Het onderzoek naar het verschil in spel bij jongens en meisjes is zeker relevant anno 2012. In veel literatuur komt bijvoorbeeld naar voren dat er weinig rekening gehouden wordt met de behoeftes van jongens, omdat groepswerkers voornamelijk vrouwen zijn. Ook komen er in de literatuur een aantal oproepen voor om meer onderzoek te doen naar dit onderwerp. Zo geeft de Vries (2008) aan dat het belangrijk is om meer seksspecifiek onderzoek te doen. Er is een toenemend besef dat sekseverschillen bij kinderen er toe doen. Waarschijnlijk zal dit besef bijdragen aan een meer gerichte aanpak per sekse binnen het sociaalagogische werkveld (de Vries, 2008). Ook is er behoefte aan specifiek onderzoek naar eventuele verschillen in spelgedrag tussen jongens en meisjes op de verschillende leeftijden (Kooij, 2008). Door dit onderzoek zal er waarschijnlijk meer inzicht komen onder groepswerkers als het gaat om een seksspecifieke aanpak, zodat kinderen een eerlijke behandeling kunnen krijgen in hun spelgedrag. Hierdoor zal hopelijk in de toekomst meer aandacht zijn voor de kwaliteiten van beide seksen.

Baran speelt buiten met een bal. Hij laat hem stuiteren en vangt hem op. Eerst op de tegels, maar dan komt de bal in het gras terecht. Hé, op het gras komt ie veel minder omhoog! Baran gaat weer naar de tegels, ja hier komt ie hoger! "Mia, Mia", roept hij naar de groepswerker. "Kijk!" stralend toont hij zijn ontdekking. Even later staat er een aantal kinderen om hem heen. Mia gaat extra ballen halen en samen gaan ze onderzoeken waar de bal hoog opspringt en waar niet (Pedagogisch kader, z.d.).

Algemene informatie over spel

Binnen het werk van de creatieve professional, verder in het onderzoek beschreven als groepswerker, wordt spel regelmatig gebruikt als methodisch middel. Om spel op de juiste manier te hanteren bij jongens en bij meisjes is het goed om rekening te houden met de verschillen en

overeenkomsten. Na het lezen van dit onderzoek heeft de groepswerker handvatten gekregen voor het inspelen op en gebruiken van spel. Naast de verschillen en overeenkomsten die in hoofdstuk 2 t/m 5 naar voren komen wordt er eerst ingegaan op spel algemeen.

Wat is spel?

Deze vraag wordt beantwoord vanuit verschillende bronnen. Hieronder staan een aantal citaten die aangeven wat spel is.

Allereerst is het van belang om te weten dat spel niet alleen leuk is voor kinderen, maar ook belangrijk voor de ontwikkeling op bijna alle vlakken. Daarnaast geeft spel een kind de mogelijkheid om te ontspannen. Het spelmoment moet dan ook zeker niet gestuurd gaan worden om de ontwikkeling te stimuleren. In het spel is juist de vrijheid erg belangrijk (Vos- van der Hoeven).

Spelen hoeft niet vanzelfsprekend gekoppeld te zijn aan spelen met speelgoed. Spelen doet een kind met zijn hele lijf, zijn ogen, zijn oren, zijn mond en zijn handen. Het is eigenlijk een natuurlijke leermethode. Een kind kan veel leuke leersituaties hebben tijdens het spelen. Kinderen laten in hun spel veel zien en kunnen hun emotionele en sociale belevingen daarin verwerken. Kinderen moeten werkelijk de kans krijgen om deze belangrijke fase van de ontwikkeling intens te beleven (Vlinderen voor kinderen, 2012).

Spel bevat veel leerelementen. Kinderen leren zichzelf en anderen kennen in het spel, ze oefenen met vaardigheden en leren hun plek in de wereld kennen. Daarnaast helpt spel psychologisch. Zo kan spel gebruikt worden als verwerkingsmethode van alles wat het kind beleefd heeft en indruk gemaakt heeft. Door de veilige grenzen en grote mogelijkheden tot fantasie in het spel kan het kind van alles zijn en alles uitproberen zonder daar de (negatieve) gevolgen van te ervaren die in het echte leven zouden voorkomen. Zo kan het kind veilig oefenen met voor hem beangstigende situaties. Wanneer een begeleider of verzorger met het kind mee gaat spelen, kan dit een manier zijn om op de hoogte te blijven van waar het kind mee bezig is. In het spel kan een begeleider/ verzorger sturen in situaties en situaties inbrengen waarmee het kind kan oefenen (Meijer, 2011).

Spelen kan omschreven worden als een spontane en vrijwillige ontmoeting van een kind met zijn omgeving. Toch is het moeilijk om een definitie te geven van spel. Volgens Garvey (1977) is spel zo moeilijk te definiëren omdat er niet aan de uiterlijke kenmerken van het gedrag gezien kan worden of er sprake is van spelen. De bedoeling waarmee het kind tot het spelgedrag komt, bepaalt of er wel of niet gespeeld wordt (Poel & Blokhuis, 2009).

Binnen spel komen drie kenmerken naar voren. Allereerst de intrinsieke motivatie achter het spel. Dit betekent dat een kind speelt om het plezier in het bezig zijn zelf. Het resultaat is dan niet belangrijk.

Een ander kenmerk van spel is het creëren van een eigen wereld of context voor het handelen, waarin eigen regels en eigen betekenissen gelden. Het is het meest boeiende wanneer een kind het spel helemaal kan laten verlopen zoals hij zelf wil, aansluitend bij zijn eigen kunnen en wensen. Piaget (1951) spreekt in dit opzicht van pure assimilatie. Dit betekent dat een kind zelf bepaalt hoe zijn speelwereld eruitziet. Hij kan objecten zo gebruiken en handelingen zo uitvoeren als hij zelf wil. Met als uitgangspunt de vraag: wat kan ik hier allemaal mee doen?

Spel houdt actie in. In de meeste gevallen zal het waarneembare actie zijn. Een aantal speltheoretici (Rubin & Fein & Vandenberg, 1983) zeggen echter dat deze actie ook in het hoofd kan plaatsvinden. Dagdromen en fantaseren zijn dan vormen van spelen, omdat het kind dan ook een eigen wereld met eigen regels en betekenissen creëert en intrinsiek gemotiveerd bezig is (Poel & Blokhuis, 2009).

Concluderend kan gezegd worden dat er sprake is van spel wanneer een kind vanuit intrinsieke motivatie actief bezig is met spel om het plezier in de activiteit spel op zich. Hierbij worden eigen regels en betekenissen gegeven aan de bezigheden.

Het belang van spel

Spelen is een aangeboren behoefte van mensen. Kinderen proberen altijd te gaan spelen, zelfs op plekken waar dat onmogelijk lijkt. Belangrijk is dat volwassenen kinderen genoeg tijd en ruimte geven om te spelen. Tijdens intensief spel vergeten kinderen vaak alles om zich heen en gaan helemaal op in hun spel. Spelen is in de eerste plaats belangrijk vanwege het plezier wat kinderen hebben, maar daarnaast ook nog om een aantal andere redenen. “Geen kind speelt om zich te ontwikkelen”, schrijft Marianne de Valck (2011) in het ‘Speelboek’, “maar dat neemt niet weg dat spelen op allerlei manieren bijdraagt aan de ontwikkeling van een kind”.

Kinderen houden van vrij spel, en van spelen met elkaar. Maar ze doen ook graag mee aan georganiseerde en door volwassene geleide activiteiten, zeker wanneer die aansluiten bij hun interesses. Kinderen in de schoolleeftijd ontwikkelen graag hun talenten en vaardigheden. Vrij spel en gestructureerde activiteiten zijn allebei belangrijk (Boogaard & Fukkink & Hoex & Schreuder, 2010).

Begeleiding bij het spel

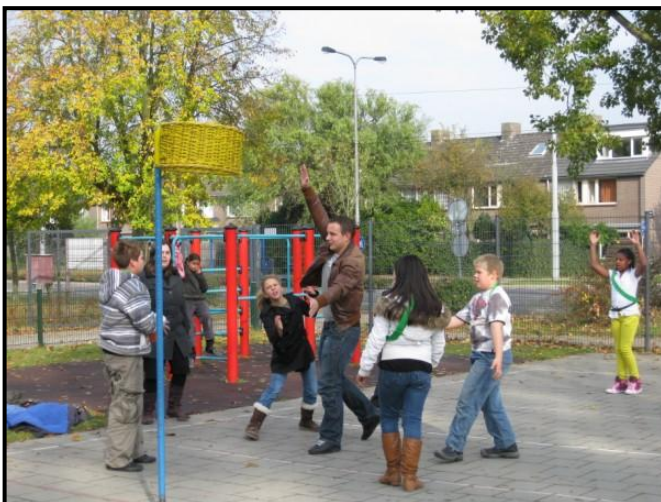
Mia uit het voorbeeld heeft de kans gegrepen om de kinderen iets te leren. Zo gaat het leren meestal bij jonge kinderen. Ze leren door spelen, kijken, uitproberen, elkaar imiteren. Ze leren tijdens spontane activiteiten. De kunst van het stimuleren is om aan te sluiten bij deze activiteiten (Pedagogisch kader, z.d.).

Als je een kind vraagt waarom hij speelt, zal hij je, veelal verbaasd, antwoorden: ‘Nou gewoon, omdat het leuk is’. De motivatie om te spelen ligt in het spelen zelf (Poel & Blokhuis, 2009).

Voor 6 t/m 9 jarige kinderen is de groepswerker in de eerste plaats iemand die de goede voortgang van hun spel bewaakt en fungeert als scheidsrechter wanneer het mis gaat. Kinderen in deze leeftijdscategorie hebben hulp nodig van een volwassene bij het organiseren van dingen die zij voor het eerst gaan doen (Boogaard & Fukkink & Hoex & Schreuder, 2010).

Voordeel van aanwezigheid volwassene

Als er volwassenen aanwezig zijn bij gestructureerde activiteiten van kinderen, nemen die ook snel de leiding: ze geven uitleg over een spel, instructies of opdrachten. Volwassenen nemen (en krijgen van kinderen) vrijwel vanzelfsprekend de rol van degene die zorgt voor een goed verloop van het spel. De aanwezigheid van de groepswerker kan ervoor zorgen dat het spel van kinderen rijker wordt

en dat ze langer en intensiever met één ding bezig blijven. Als ze even niet verder kunnen, krijgen ze een tip of een aanmoedigend knikje van de volwassene. Kinderen hoeven zich minder bezig te houden met de onderlinge sociale relaties en kunnen zich daarom meer op het spel richten.

De groepswerker kan tijdens spelsituaties ook aanwezig zijn door te observeren en toezicht te houden zonder zelf deel te nemen aan het spel. Voor de groepswerker zelf voelt dit nogal eens aan als ‘niets doen’. Bedenk dan dat actieve aanwezigheid van

groepsleiding voor kinderen juist de veiligheid en rust geeft om tot aandachtig en betrokken spel te komen. Wanneer kinderen fantasiespel spelen kan door de aanwezigheid van volwassenen het spel 'doodbloeden'. Zeker wanneer kinderen in hun eigen fantasierol bezig zijn of hun spel vormgeven met eigen regels, kan inbreng van een volwassene erg verstorend werken (Boogaard & Fukkink & Hoex & Schreuder, 2010).

Spelen zonder toezicht

Spel van kinderen onderling is meestal anders dan spel van dezelfde kinderen samen met een volwassene. Het spel is dan vooral inhoudelijk anders. Kinderen onderling kunnen ook gewoon samen 'rommelen', ergens naar kijken, bijvoorbeeld door zeepbellen kapot te maken en te bestuderen wat er dan gebeurt. In de ogen van veel volwassenen is dat 'niets doen'. Dit komt omdat het activiteiten zijn zonder een herkenbaar doel of duidelijke structuur. Maar wanneer er anders naar gekeken wordt, wordt er gezien dat kinderen bezig zijn om de wereld om hen heen te begrijpen. Bij spel van kinderen onder elkaar is de sociale controle anders dan wanneer er een volwassene aanwezig is. Wanneer kinderen samen spelen moeten zij taken zoals de leiding nemen en orde bewaren onderling regelen. Het is lang niet altijd hetzelfde kind dat de leiding neemt en het spel bepaalt. Soms geldt het recht van 'de sterkste', maar meestal gaan kinderen dan met elkaar onderhandelen en sluiten zij compromissen, zoals: "dan gaan we wel eerst skaten, en daarna met zand spelen." In dit soort situaties zijn discussies nodig, er ontstaan soms conflicten en die moeten zij zelf zien op te lossen (Boogaard & Fukkink & Hoex & Schreuder, 2010).

Balans tussen meedoen en afzijdig blijven

Groepswerkers moeten zowel afzijdig kunnen zijn als kunnen meedoen met het spel. Beide rollen zijn belangrijk voor de ontwikkeling van het kind. Kinderen hebben de vrijheid nodig om eigen initiatieven te kunnen nemen, maar ook spelinitiatieven van anderen om aan nieuwe ideeën te komen. Het meest ideaal is het wanneer een opvoeder aanvoelt of kinderen een duwtje nodig hebben of een eindje op weg geholpen moet worden (Boogaard & Fukkink & Hoex & Schreuder, 2010).

Hoofdstuk 1: De methode

In dit hoofdstuk wordt de gebruikte methode voor dit onderzoek uitgelegd en onderbouwd vanuit de literatuur. Er is gebruik gemaakt van literatuuronderzoek en observatie. Het verslag is geschreven in de derde persoon. De onderzoekers en observatoren zijn dezelfde personen. Zij zijn dan ook de schrijvers van dit onderzoeksverslag. Voordat de methode aan bod komt, worden eerst de participanten en de procedure van het onderzoek beschreven. Tot slot worden de observatieopdrachten verantwoord. Tijdens het behandelen van deze onderdelen worden de gemaakte keuzes toegelicht.

Participanten

Voor het onderzoek zijn jongens en meisjes in de basisschoolleeftijd van 7, 8 en 9 jaar gevraagd te spelen. Er hebben 68 kinderen meegewerkt, waarvan 34 jongens en 34 meisjes. Deze kinderen hebben een 'normale' ontwikkeling. Er is gekozen voor een 'normale' ontwikkeling omdat dit in onderzoek meestal het uitgangspunt is. Vanuit dit uitgangspunt kan goed getoetst worden in hoeverre een kind zich anders ontwikkeld heeft ten opzichte van een 'normaal' ontwikkeld kind. Hierbij kan dan worden aangesloten. De kinderen deden in tweetallen mee aan drie activiteiten. Binnen elke activiteit waren tweetallen van jongens, tweetallen van meisjes en gecombineerde tweetallen van een jongen en een meisje. Voor de activiteit tekenen deden er 3 jongens en 3 meisjes mee van 7 jaar mee. Verder gingen er 4 jongens en 5 meisjes van 8 jaar tekenen. Van 9 jaar gingen 5 jongens en 4 meisjes tekenen.

Bij de activiteit lego deden er 3 jongens en 1 meisje van 7 jaar mee. In de leeftijd van 8 jaar gingen er 6 jongens en 5 meisjes spelen met lego. Van 9 jaar waren er 3 jongens en 6 meisje om te spelen met lego. Met het verkleeden deden er 6 jongens en 2 meisjes van 7 jaar mee. Van 8 jaar waren er 4 jongens en 6 meisjes om te verkleeden. In de leeftijd van 9 jaar deden er alleen 2 meisjes mee. In de tabel 'afgenomen observaties' staat aangegeven wanneer welk tweetal welke activiteit gedaan heeft.

De 68 participanten zijn gevonden op drie basisscholen in de provincie Utrecht en Gelderland. De identiteit van deze scholen is verschillend. Er zijn observaties gedaan bij een katholieke school, een protestants christelijke school en een school met veel reformatische kinderen. De onderzoekers van dit project hebben eerst de scholen benaderd voor medewerking. Hierna zijn de ouders van de kinderen geïnformeerd over het onderzoek. Kinderen waarvan toestemming is gegeven door ouders zijn benaderd voor de observatieactiviteiten. Op de scholen zijn alle activiteiten aangeboden totdat er genoeg observatiemateriaal was.

Verantwoording gekozen leeftijd

Ontwikkelingsniveau en leeftijd spelen een belangrijke rol bij de bepaling van het spel bij kinderen. Boven de tien jaar vinden kinderen het vaak kinderachtig wanneer er naar hun spel gekeken wordt. Met dit gegeven in het achterhoofd is er besloten om niet te kiezen voor een leeftijd boven de tien jaar (Vos- van der Hoeven, z.d.). In meerdere bronnen zijn een aantal ontwikkelingsleeftijden gevonden. De scheiding wordt vaak gemaakt tussen het 6^e en 7^e jaar of tussen het 7^e en 8^e jaar. Martine Delfos (2009) geeft het 7^e jaar aan als de 'scharnierleeftijd' in de ontwikkeling. Het kind leert lezen en schrijven waardoor het binnentreedt in de 'volwassenwereld'. Daarom is er in eerste instantie gekozen om vanaf het 7^e jaar te gaan observeren. Er is ook gekozen om niet het 6^e jaar mee te rekenen in de observaties omdat de observaties dan minder betrouwbaar zijn omdat dit levensjaar onder de scharnierleeftijd valt. Uiteindelijk is er gekozen voor de leeftijd van 7, 8 en 9 jarigen die boven de scharnierleeftijd liggen maar onder de leeftijd van 10 jaar waar kinderen liever niet geobserveerd worden.

Afgenomen observaties

Datum	Tekenen			Lego			Verkleiden		
	2 x J	2 x M	J & M	2 x J	2 x M	J & M	2 x J	2 x M	J & M
24 februari 2012	x			x					
28 februari 2012		x	x	x					
29 februari 2012		xx				x			
1 maart 2012				x	x	x		xx	
2 maart 2012	x					x	xx		x

5 maart 2012			xxx		x	x			
7 maart 2012	x	x		x	x				
12 maart 2012	x						xx	xx	
13 maart 2012					x				x

Procedure

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van observaties en literatuuronderzoek. In dit gedeelte komt naar voren wat hier de reden van is. Literatuuronderzoek vormt de basis. Aan de hand van conclusies en stellingen die hieruit naar voren komen zijn de observaties gedaan. Deze conclusies en stellingen zijn vergeleken met de observaties. Geleid door een observatieplan, wat hieronder verder beschreven wordt, worden de gemaakte keuzes verantwoord.

Volgens Baarda, Goede & Teunissen (2005) kan er het beste gebruik gemaakt worden van observaties als een onderzoeker iets te weten wil komen over gedrag. In dit onderzoek wordt er expliciet gekeken naar gedrag met betrekking tot spelen. Hierom is gekozen om gebruik te maken van observaties. In de observatielijst wordt daarom ook gebruik gemaakt van concrete gedragstermen.

In de theorie wordt gesproken over twee studies. Veldstudies en laboratoriumstudies. Veldstudies zijn observaties die afgenomen worden in een voor de geobserveerde personen vertrouwde omgeving en waarbij de observatoren niet zichtbaar zijn. Laboratoriumstudies zijn observaties die in een laboratorium worden gedaan. Onze werkwijze komt met beide studies gedeeltelijk overeen. Kinderen worden wel uit de omgeving waarin hij of zij normaal speelt (dit is een laboratoriumstudie) gehaald, maar de observatoren zijn wel in de ruimte aanwezig omdat er geen ruimte met geblindeerd glas beschikbaar is (dit hoort bij een veldstudie). Wel spelen kinderen op hun eigen school wat voor hen toch een gedeeltelijk bekende omgeving is. De observatoren hebben zich afzijdig gehouden van het spel, wat inhoudt dat er een niet-participerende observatie is uitgevoerd (Baarda & Goede & Teunissen, 2005).

Voorafgaand aan het echte observeren is er een proefobservatie uitgevoerd. Vervolgens is er gekeken naar wat belangrijk is om op te letten. Dit is gedaan door te kijken naar wat ons opviel en of dit terugkomt in de literatuur. Verder is er gekeken of de observatieschema's volledig zijn. Dit wordt ook wel *ad libitum sampling* genoemd. Na dit gedaan te hebben kan eventueel het observatieschema aangepast worden. Na de proefobservatie is het schema nog iets aangepast door ook bij het observatieschema van de opdracht met lego tijden te zetten. Dit is gedaan omdat er werd gemerkt dat ook bij het spel met de lego genoeg gebeurde om een onderverdeling mogelijk te maken. Door het observeren in tijden op te delen is het observeren gedetailleerder gemaakt. Daarna is er een overstap gemaakt op focal sampling. Dit houdt in dat er systematisch geobserveerd wordt. Dit is gedaan door een observatieschema te gebruiken. Hierbij zijn de schema's bij alle drie de opdrachten opgedeeld in verschillende tijden.

Omdat er voor deze opdracht niet zoveel tijd was hebben de onderzoekers de descriptieve (de onderzoekers krijgen overzicht over de situatie) en focused observaties (de onderzoekers richten op de situaties die veelbelovend zijn) snel op elkaar laten volgen zodat er zo spoedig mogelijk een begin gemaakt kon worden met selectieve observaties (de onderzoekers gaan de details invullen). Dit is gedaan tijdens de proefobservaties. Er is overzicht verkregen tijdens de proefobservatie, er is vastgesteld waar de observaties op gericht werden en zo konden er tijdens de echte observaties al details ingevuld worden. Zo is ook tussen het observeren door het schema van het spelen met de verkleedkleden aangepast door er fysiek contact aan toe te voegen als observatiepunt.

De ouders van kinderen kregen een keuze of de onderzoekers kinderen wel of niet mochten filmen tijdens de observaties. Bij de eerste twee scholen zijn alleen kinderen gebruik die ook gefilmd mochten worden. Bij de laatste school is het formulier aangepast waardoor ouders ervoor konden kiezen dat het kind alleen geobserveerd en gefilmd werd voor het onderzoek of ook voor de film. Op deze manier is het onderzoek zo betrouwbaar mogelijk en konden de onderzoekers alle observaties terug kijken op film. Het materiaal kon eventueel aan iemand anders getoond worden om de observatoren te ondersteunen in het interpreteren van gedrag. Dit is gedaan omdat er rekening gehouden werd met de privacywet rondom het maken en publiceren van gefilmde observaties. Er zijn dus observaties vastgelegd op papier en deze konden ook nog teruggekeken worden. Bij de video opnames zijn er aanvullende schriftelijke veldnotities gemaakt. Hierin staat onder andere wanneer de opnames zijn gemaakt. De dag en tijd en welke opvallende gebeurtenissen zich voordeden zijn genoteerd. Dit alles is opgeschreven zodat iedereen kan teruglezen waaruit de conclusies zijn getrokken. Daarnaast is dit gedaan omdat er op deze manier zo min mogelijk wordt geïnterpreteerd vanuit de observatoren. Dit wordt pas later in het verslag gedaan (Baarda & Goede & Teunissen, 2005).

Betrouwbaarheid

Om de betrouwbaarheid zo groot mogelijk te laten zijn, zijn er maximaal vijf observaties op een dag gedaan. Dit gebeurde in de ochtend, zodat in de middag de observaties direct uitgewerkt konden worden. Na afloop van de observatiedagen werden de observatiefilmpjes teruggekeken en de observatieschema's met aantekeningen aangevuld. Doordat er een kort tijdsbestek tussen het moment van observeren en uitwerken zit, is de kans op interpretaties het kleinst. Op deze manier zijn de gegevens zo volledig mogelijk. Er moest vooral gefocust worden op het verzamelen van filmmateriaal om het terugkijken mogelijk te maken. Dit is de reden waarom bij de laatste school waar de observatoren observeerden het formulier voor toestemming van ouders is aangepast. Er is bij alle scholen gevraagd om toestemming voor het observeren en het filmen. Het verschil bij de laatste school is dat de mensen die niet wilden dat er filmmateriaal voor een film gebruikt wordt, konden kiezen om het kind wel te laten filmen maar zonder dat dit materiaal werd gebruikt voor de film.

Hieronder staan een aantal punten uit Baarda, Goede en Teunissen (2005) waar observatoren zonder ervaring rekening mee moeten houden om de observaties zo nauwkeurig en professioneel mogelijk te maken. Voor dit onderzoek zijn deze punten door de observatoren als leidraad gebruikt om zo objectief mogelijk te kunnen observeren. Daarnaast zijn dit de aandachtspunten waar de observatoren alert op waren tijdens het observeren.

- De aandacht moet er bijgehouden worden zonder hierbij in een sleur te raken. Zo blijven subtiele veranderingen niet onopgemerkt in het gedrag van het kind. Hier is rekening mee gehouden door alleen in de ochtend te observeren zodat de concentratie voldoende bleef.
- Er moet gedrevenheid getoond worden door zich te richten op details en die als belangrijk blijven bestempelen. De observatoren houden elkaar scherp bij het evalueren.
- Vooroordelen en voorkeuren moeten vooraf duidelijk zijn. Dit is belangrijk om een afstandelijke houding aan te kunnen nemen. De geobserveerde interacties worden op deze manier niet of in mindere mate verstoord door persoonlijke waarden. Van tevoren is er overleg geweest tussen de observatoren om vooroordelen en voorkeuren duidelijk te krijgen.
- Analytisch (=onderzoekend) en introspectief (=zelfbeschouwend) vermogen moet ingezet worden. Dit is gedaan door kritisch te blijven op het onderzoek en op de eigen ideeën over het onderzoek.
- Eens per week moet er overlegd worden over hoe observaties door de observatoren worden geïnterpreteerd, zodat de observatoren op een en dezelfde lijn blijven zitten. Dit worden ook wel drift sessions genoemd. Ook voorkomt dit overleg dat gedrag aan het begin van het onderzoek anders geïnterpreteerd wordt dan aan het einde van het onderzoek.

- Het is belangrijk om bewust te blijven van het feit dat de observatoren het gedrag van kinderen kunnen beïnvloeden met eigen gedrag. Dit betekent dat er geen non-verbale uitingen of reacties gegeven mogen worden op het moment dat het kind gedrag laat zien. Hiermee wordt voorkomen dat kinderen beïnvloed worden.
- Er moet rekening gehouden worden met het feit dat oudere kinderen zich er bewust van zijn dat ze geobserveerd worden.
- De aantekeningen moeten zo snel mogelijk uitgewerkt worden om selectiviteit te voorkomen.

Een observatiemoment duurt 15 minuten. Deze 15 minuten zijn in het observatieschema opgedeeld in momenten van 3 minuten. Op deze manier konden wijzigingen en structuren tijdens een activiteit eventueel worden herkend. In bijlage 2 zijn de lege observatieschema's toegevoegd. De observatoren hebben deze tips meegenomen waardoor de kwaliteit van het onderzoek is verhoogd.

Wat de kinderen te horen gekregen hebben over de observaties

De kinderen hebben vaak al van ouders te horen gekregen dat er gekeken gaat worden hoe ze spelen. Dit wordt daarom door de observatoren ook benoemd naar de kinderen. Er wordt niet benoemd dat ze gefilmd worden zodat de observaties zo eerlijk mogelijk zijn. Video kan namelijk verstorend werken (Baarda & Goede & Teunissen, 2005). Vervolgens is er uitgelegd dat het onderzoek niet belangrijk is voor hen, en dat het dus niet uitmaakt hoe ze spelen, dat ze het gewoon zo moeten doen als ze altijd doen. Ook is er expliciet benoemd dat ze mogen praten, omdat er al snel werd gemerkt dat kinderen dit niet deden omdat de observatoren ook stil waren. Achteraf is kinderen verteld wat er werd gedaan met de observaties als ze hier naar vroegen.

Spelcontact tijdens het observatiemoment

Er zijn allerlei manieren van contact maken tussen kinderen tijdens het spelen. De literatuur gaat op twee van deze manieren in. Het contact kan heel direct verlopen door oogcontact te maken of door te kijken naar waar de ander naar kijkt. Bij de tweede manier kan het lijken of er helemaal geen contact is, maar dit is onjuist. Door op te merken waar de ander naar kijkt, weet het kind wat de ander ziet. Zo kan er bijvoorbeeld een nieuw spel idee ontstaan dat de ander begrijpt doordat hij weet wat diegene gezien heeft. Zo kan een kind bijvoorbeeld zien dat een ander kind naar de bal kijkt. Vervolgens kan het kind bedenken dat de ander met de bal wil gaan spelen en pakt dan de bal. Waar mensen samen zijn is communicatie, ook al lijkt het kind geconcentreerd te spelen. In zijn houding zendt hij wel degelijk boodschappen uit. Ook korte momenten van aandacht besteden aan elkaar of kijken naar elkaar is contact. Communicatie kan heel snel gaan, zeker een non-verbale uitwisseling van een oogopslag, het spiegelen, een knikje of het toewenden van het gezicht of de

houding. Wanneer er aandacht aan besteed wordt om deze signalen op te pikken, zal het de neiging om te interpreteren vervangen door het inzicht in de interactie. Tijdens het terugkijken van de filmpjes is hier extra op gelet. Naast het beschrijven van wat er gebeurt en hoe de spelers zich kwalificeren is het onderling contact dus een belangrijk aandachtspunt tijdens de observatie (Groothof & Jamin & Beer- Hoefnagels, 2010). In de observatieschema's is er geturfd op contact, waarbij bij het kopje opmerkingen is geschreven wat voor contact er dan precies is geweest tussen de kinderen.

Observatieverantwoording van de opdrachten

Voor dit onderzoek zijn drie observatieopdrachten uitgevoerd door kinderen. Elke opdracht werd gedaan met 4 keer twee jongens, 4 keer twee meisjes en 4 keer een jongen en een meisje samen. Deze combinaties werden 4 keer gedaan om het onderzoek betrouwbaar te laten zijn. Er is gekozen voor deze drie samenstellingen om te kijken wat kinderen voor invloed op elkaar hebben in het spelgedrag. Wanneer twee kinderen van dezelfde sekse samen spelen zal dat leiden tot het versterken van hun seksspecifieke spel (Martin en Fabes, 2001). Daarnaast is er gekozen voor een combinatie van de seksen in het spel zodat er gezien kon worden hoe de verschillende seksen elkaar beïnvloeden. Wanneer kinderen samen spelen komen ze makkelijker tot spel en stimuleren ze elkaar tot natuurlijk spelgedrag. De observatieopdrachten zijn een opdracht met lego, een opdracht met verkleedkleden en een tekenopdracht. Deze drie opdrachten zijn gekozen door de onderzoekers. Vanuit de literatuur was er al duidelijk dat over lego en fantasiespel veel informatie te vinden was.

Ook is er gekozen voor lego omdat het een typisch jongensspel is volgens de literatuur (Wieners, 2011). Spelen met verkleedkleden zou vervolgens weer de voorkeur van meisjes zijn. Daarnaast is tekenen een spel wat beide seksen regelmatig doen (Groothof & Jamin & Beer- Hoefnagels, 2010). Dit is interessant om te toetsen in de praktijk. Door de voorkeuren van kinderen te weten kan hierbij aangesloten worden.

Tekenopdracht

De semi-gestructureerde tekenopdracht geeft kinderen een richtlijn om mee aan de slag te gaan en een eigen invulling te geven aan de tekening. Met de observaties wordt gekeken naar hoe jongens de opdracht interpreteren in vergelijking met meisjes. De opdracht die de kinderen kregen was: 'Teken iets wat je leuk vindt'.

Verantwoording materialen

Potloden en viltstiften zijn basisattributen om mee te tekenen. Meestal wordt er begonnen met een grijs potlood. De tekening wordt verder ingevuld met kleurpotloden en/of stiften. Met stiften kan je vlot inkleuren en ze zijn prettig om vast te houden. Met vetkrijt kan minder precies getekend worden en daardoor kan het expressieve aspect groter zijn. Met vetkrijt kan er ook een dikke deklaag aangebracht worden. Met een puntig voorwerp kunnen er figuurtjes in getekend worden, waardoor de onderlaag weer zichtbaar wordt.

Er zijn verschillende groottes en kleuren papier. Kinderen pakken sneller een wit vel van A4-formaat, zo geeft de literatuur aan. Dit formaat en de neutraliteit van de (non)kleur heeft waarschijnlijk een laagdrempelig effect, waardoor het minder een appèl doet op het idee dat het ergens op moet lijken. Een groen papier kan bijvoorbeeld het idee oproepen dat de tekening iets met de natuur te maken moet hebben. Daarom is er gekozen om alleen wit A4 papier aan te bieden. Dit is genoeg voor het korte observatiemoment (Groothof & Jamin & Beer- Hoefnagels, 2010).

Materiaalbenodigdheden:

- Een stapeltje leeg wit A4 papier
- Potloden
- Grijs potlood
- Stiften
- Krijtjes
- Pennen
- Gum
- Puntenslijper

Opdracht met lego

Bij deze opdracht kregen de kinderen te horen dat ze gewoon mochten gaan spelen met de lego, zoals ze het normaal ook deden. De vrije opdracht met lego is gekozen om het onderscheid tussen functioneel spelen, constructief spelen en dramatisch spelen duidelijk te krijgen. Lego is een spel materiaal dat een beroep doet op beide spelvormen en observaties zullen uitwijzen of jongens en meisjes hier verschillend op reageren. Veel mensen vinden dat lego alleen voor jongens is omdat het voor jongens gemaakt zou zijn. Lego geeft zelf aan dat lego niet alleen voor jongens is gemaakt. Lego heeft van het pas op de markt zijnde 'meisjeslego' een spaceship gemaakt. Het bewijst volgens de ontwerper dat het niet uitmaakt wat voor een lego er in de doos zit. Wel maakt het uit wat de kinderen er van maken. Lego heeft vorig jaar onderzoek gedaan naar het verschil in spel met lego. Hieruit kwam naar voren dat jongens meer lineair bouwen en streven naar beheersen van constructievaardigheden. Meisjes daarentegen zijn meer gericht op beauty en het streven naar harmonie. Er wordt daarom algemeen lego aangeboden om de kinderen zelf te laten beslissen (Goosens, 2008).

Materiaalbenodigdheden:

Lego
Legovoorbeelden

Fantasiespel

De opdracht die de kinderen bij deze opdracht kregen was: "Jullie mogen met de verkleedkleden gaan spelen". Bij deze opdracht is het doel dat de observaties een beter beeld geven van wat jongens en meisjes van nature graag spelen. Ze hebben namelijk de mogelijkheid om zich in allerlei rollen te verplaatsen en binnen deze rol hun verhaal uit te spelen. Bij het uitspelen van rollen is materiaal heel belangrijk. Alles in de kamer kan gebruikt worden voor het rollenspel. Naast verkleedkleden en attributen kunnen andere materialen of meubilair worden gebruikt om bijvoorbeeld huizen of verstopplaatsen te bouwen of aan te duiden. Bij het regelen van de inventaris van verkleedkleden is het belangrijk dat er kleden zijn waarin het kind zich beter, mooier en machtiger voelt. Er moet dan gedacht worden aan een koningsmantel of prinsessenjurk. Daarnaast is het goed iets te hebben voor algemeen gebruik zoals een jas. Daar kan van alles mee gespeeld worden. Met een meer specifiek attribuut wordt dan de beoogde rol zichtbaar. Losse lappen kunnen ook handig zijn bij het uitbeelden van aspecten als rijkdom en armoede. Verder zijn verkleedspullen nodig waarmee stoere rollen uitgebeeld kunnen worden. Hiervoor is alles geschikt wat lijkt op een ridder, soldaat of cowboy outfit. Naast de kleding is het belangrijk om een aantal hoeden of petten te hebben en de basisattributen zoals pistolen, zwaarden, een masker, een brilletje, een riem, een tas, telefoons en een diadeem of kroon. Dit zijn kenmerkende objecten die bij een bepaalde rol of functie horen (Delfos, 2009; Buys & Poel, 1999).

De functie van rollenspel

De functie van een rollenspel is dat het uit te spelen verhaal een hoog expressief gehalte heeft doordat stem, mimiek en taal gecombineerd worden met het lijfelijk uitbeelden. Dankzij rollenspel is er minder afstand tussen het ik en de geprojecteerde rol. Er is daardoor een grote mate van identificatie mogelijk. Op deze manier is het de bedoeling om het specifieke gedrag van jongens en meisjes duidelijk te krijgen. De grote mate van identificatie kan er voor zorgen dat opgekropte of verstopte gevoelens via een rol een gemakkelijke uitlaat vinden. Door het daadwerkelijk uitspelen van een figuur in daden, gebaren en woorden kan een kind experimenteren met bepaald gedrag. Door een ander te spelen in een rol ontwikkelen kinderen meer invoelingsvermogen en krijgen ze zicht op relationele patronen en invloeden van betrokken context.

In rollenspel is het belangrijk om onderscheid te maken tussen de impliciete rol en de expliciete rol die het kind speelt (Irwin & Curry, 1993; Kaduson 1997). De expliciete rol slaat op de gekozen figuur en de impliciete invulling slaat op de invulling van die figuur. Bijvoorbeeld een brute, zachtvaardige of suffe boef. De invulling van een rol en het soort boef geven duidelijkheid over de binnenwereld van een kind. Deze impliciete rol is een inkleuring die vaak onbewust gedreven is (Buys & Poel, 1999).

Materiaalbenodigdheden:

- Ridderpak
- Prinsessenpak
- Berenpak
- Boevenpak
- Politiepak
- Roodkapje kostuum

Hoofdstuk 2

Hoe ziet het individuele spelgedrag van meisjes er normaliter uit in samenspel in de leeftijd van 7, 8 en 9 jaar op een (semigestructureerd) spelmoment?

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op het spelgedrag van meisjes. Allereerst wordt er ingegaan op algemeen spel van meisjes in de leeftijd van 7 tot en met 9 jaar. Daarna wordt er aan de hand van de resultaten uit het observatieonderzoek gekeken naar de vraag hoe meisjes individueel spelen in samenspel op een semigestructureerd spelmoment. Deze spelen zijn beschreven in de methode in hoofdstuk 1. Er kan wat overlapping zijn met het volgende hoofdstuk waar vanuit jongens gekeken zal worden. In hoofdstuk 4 komt naar voren wat nu precies de verschillen en misschien ook wel overeenkomsten zijn.

“Meisjes vinden het heerlijk om in de huishoek te spelen, waar ze de pop in bad doen en eten koken. Ze trekken er mooie jurken en hoge hakken aan en al struikelend lopen ze door de klas. In de kappershoek worden de haren mooi gekamd en doen ze fel rode lippenstift op. Ze houden van het maken van een Dora-puzzel. Ook het maken van mooie gekleurde kettingen en al kletsend lekker knutselen, zijn typische meisjesactiviteiten (Aalsvoort, 2011).”

In de casus hierboven staan een aantal voorbeelden van typische meisjesspelen. Natuurlijk zijn er ook jongens die dit leuk vinden, maar in dit hoofdstuk wordt er onderzocht waar de voorkeur van meisjes over het algemeen naar uit gaat. Om het verschil duidelijk te kunnen maken tussen jongens en meisjes wordt er uitgegaan van de meerderheid van meisjes.

Vanaf de eerste levensjaren zijn verschillen tussen jongens en meisjes zichtbaar. Uit onderzoek van Connellan (2011) is naar voren gekomen dat meisjes de eerste dag na de geboorte langer naar een foto van een gezicht kijken en jongens langer naar een foto van een voorwerp. Dit betekent voor meisjes dat het zich oriënteren op mensen in hun voorkeursgedrag ligt. De foto van het gezicht staat namelijk symbool voor mensen. Dit betekent dat hersenen via het voorkeursgedrag georiënteerd zijn en dat het gaat om hoe de hersenen gebruikt worden (Delfos, 2008).

Meisjes spelen met seksespecifiek speelgoed

Meisjes zijn doorgaans rustig en coöperatief. Naast dat ze anders spelen dan jongens, spelen ze ook met ander speelgoed. Naar deze speelgoedvoorkeuren is veel onderzoek gedaan. Hieruit komt duidelijk naar voren dat jongens en meisjes van verschillend speelgoed houden (Blakemore e.a., 2008; Cherney, 2006).

Wanneer er wordt gekeken naar het spelaanbod voor meisjes zal er gezien worden dat speelgoed en computerspelletjes draaien om het uiterlijk zoals opmaken en nagels lakken. Verder draait het om verzorging van dieren, poppen en baby's en huishoudelijke bezigheden zoals koken en schoonmaken. Bij computerspelletjes is dit soms ook nog in combinatie met 'tijdmanagement' om het fantasiespel meer spanning en een realistische invalshoek te geven. Meisjes houden meer van niet-gewelddadige fantasiespelen en computerspelletjes die gericht zijn op sociale interactie en relaties met minder herrie en meer kleuren (Jenkins and Cassell, 1998; Cherney and London, 2006; Poulsen, 2009, zoals beschreven in Zanten, 2010).

Voorkeuren soorten spel

Uit onderzoeken van DiPietro (1981) en Lindsay en Mize (2001) blijkt dat jongens en meisjes in een gelijke omgeving verschillende soorten spel laten zien. Meisjes vertonen spel met meer structuur en het contact gaat voornamelijk verbaal (DiPietro, 1981; Lindsay & Mize, 2001). Ze zijn in hun spel minder luidruchtig dan jongens (Smith & Inder, 1993) en blijken een voorkeur te hebben voor spel waarbij sociale regels horen. Ook geven zij de voorkeur aan spel dat door volwassenen gestructureerd is (Smith & Inder, 1993; Berk, 2009, zoals beschreven in Zanten, 2010).

Buitenspel

In een onderzoek naar het spelgedrag in de natuur kwam naar voren dat meisjes in de sporthal meer functioneel gedrag (in touwen hangen) vertoonden dan in de natuurspeeltuin 'Woeste Weide'. Spelen in natuurlijke omgeving zorgt bij meisjes voor meer lichamelijke activiteit. Meisjes waren buiten actiever dan binnen, waarschijnlijk omdat zij in de sporthal meer in de touwen hingen. Meisjes kozen bij het buiten spelen regelmatig voor schommelen (Spelen in het groen, 2007).

Fabes, Martin en Hanish (2003) vonden verschillen wat betreft de plaats waar kinderen spelen. Meisjes spelen over het algemeen in kleinere groepen dan jongens en spelen liever binnen dan buiten. Tevens bleken meisjes vaker in de nabijheid van een volwassene te spelen dan jongens (Tajik, 2011). Dat meisjes minder buiten spelen dan jongens komt in verschillende buitenlandse en binnenlandse onderzoeken naar voren (Rijnen & Derickx, 1984; Andel, 1985). Meisjes praten meer, kijken meer rond, doen regelspelletjes en zijn meer doelbewust op weg. Speelplaatsen nodigen voor meisjes ook

uit voor meer bewegingsspel. Ook worden schommels en rekstokken binnen deze speelplaatsen meer gebruikt door meisjes. In hun verbeelding creëren meisjes meer 'ruimtes' om zich heen. Meisjes hebben ook een grotere voorkeur voor sociale bestemmingen. Ze doen bijvoorbeeld vaker boodschappen, vooral in gezelschap van volwassenen en zijn vaker onderweg naar andere kinderen (Andel, 1989).

Spelen met de eigen sekse

Meisjes geven de voorkeur aan het spelen met meisjes. Verschillende factoren spelen hier een rol in, de belangrijkste reden is nogal voor de hand liggend: jongens spelen fijner met jongens en meisjes spelen fijner met meisjes. (Berk, 2009; Hoffmann & Powlishta, 2001; Maccoby, 1998; Ruble, Martin & Berenbaum, 2006). Dat heeft er weer mee te maken dat de seksen anders spelen. Niet alleen spelen jongens en meisjes op een andere manier. Bij meisjes komt het zorgvuldig inrichten en zorgen meer naar voren. Dit geldt ook wanneer een meisje met auto's speelt, er is dan vaak meer ordening van de auto's in een garage of op een weg, dan rondrijden met de auto's zoals bij jongens (Vos – van der Hoeven, z.d.).

Observatie onderwerpen

Naast het literatuur onderzoek is er ook onderzoek gedaan door middel van observaties. De observaties zijn uitgevoerd bij drie vormen van spel zoals in hoofdstuk 1 beschreven staat. In bijlage 3 staat een overzicht van de uitkomsten van de observaties.

Tekenen

Bij een ander onderzoek naar het tekengedrag, gaven onderzoekers kinderen tussen de acht en elf jaar de opdracht om water te tekenen. Hieruit bleek dat meisjes rustige riviertjes en oceanen

tekenden terwijl jongens stormen tekenden (Boyatzis & Eades 1999; McKay, 2002). De tekeningen van meisjes zijn lieflijker en statischer en bevatten veelal mensen, dieren, huizen en bloemen (Veldkamp, 2010). Ook in de gedane observaties kwamen bovenstaande thema's naar voren als het ging om de meisjestekeningen. Een ander lieflijk thema wat regelmatig terugkwam in de tekeningen van meisjes waren hartjes. In de observaties kwam ook naar voren dat meisjes meestal gelijk hun tekenspullen opruimen, in tegenstelling tot jongens. Als meisjes hun tekeningen af hadden waren er vaak vooral de kleuren blauw, rood, geel en oranje gebruikt. Daarnaast is groen een veel gebruikte kleur (vooral voor bomen en struiken) en gebruiken meisjes meer roze en paars dan jongens. Meisjes maakten ook meer gebruik van de pennen die er voor handen waren. Ze schreven vaak hun naam ermee op de achterkant. Ook de wistift (een witte stift die andere kleuren weer een witte kleur geeft) is populairder bij meisjes als bij jongens.

Lego

Voor het spelen met lego heeft LEGO een onderzoek gedaan naar hoe meisjes spelen en zij hebben daaruit een speciale productlijn opgezet voor meisjes. Het grootste verschil zit in de verhaallijn volgens Rood (2012). Meisjes willen een alledaags rollenspel, georganiseerde settings, realistische figuren en details. Daarnaast zijn meisjes gericht op schoonheid en sfeer. Ze hebben een specifieke behoefte naar harmonie, vriendelijke kleuren en details. Tijdens hun spel gebruiken ze rollenspel, maar ze houden ook van bouwen. Dit is wel op een andere manier dan jongens. Meisjes spelen op de manier 'stop langs de weg,' dit houdt in dat meisjes tussen het spelen door verhalen vertellen en blokjes herschikken aan de hand van het verhaal. De nieuwe productlijn 'Lego Friends' maakt het mogelijk dat meisjes kunnen beginnen met het spelen van diverse scenario's zonder dat ze het hele model moeten maken.

"De meisjes hadden behoefte aan een figuur waarmee zij zich kunnen identificeren, dat op hen lijkt", zegt Rosario Costa, een Lego-design director (Wieners, 2011).

Het constructiespel (o.a. lego) zoeken meisjes minder op volgens Janssen-Vos en Brandwijk (2006). Vaak hebben zij dus ook minder reken- wiskunde vaardigheden. Laat het daarom niet aan het toeval over of meisjes meedoen aan het constructiespel of samen spelen met jongens. Nodig hen er juist voor uit en, mocht dat niet voldoende zijn, kies dan voor hen (Janssen-Vos en Brandwijk, 2006). In de observaties van het legospel kwam naar voren dat meisjes vooral gebruik maken van de normale legoblokjes, de legobogen en de poppetjes. Het viel op dat meisjes tijdens de observaties wel met 'jongens' lego speelden die ze aangeboden werd, in tegenstelling tot wat het onderzoek van LEGO beweerd. Ook gaven de meeste meisjes aan wel vaker met lego te spelen. De meisjes gebruikten de door de onderzoekers gegeven voorbeelden af en toe om ideeën op te doen. Meisjes maakten niet alleen lieflijke taferelen van de lego, ook maakten ze net als jongens voertuigen.

Fantasiespel

Het fantasiespel van jonge meisjes draait vaak om huiselijke bezigheden en interactie met bekenden en speelt zich af in een voor hen bekende omgeving, zoals thuis of in de winkel (Veldkamp, 2010).

Meisjes hebben een grotere voorkeur voor de huishoek. Het rollenspel doet een sterk beroep op de gesproken taal en de winst daarvan is dat meisjes over het algemeen meer affiniteit hebben voor sociaal spel en (aanvankelijk) taalvaardiger zijn dan jongens (Janssen-Vos & Brandwijk, 2006).

Als het gaat om doen-alsof-spel spelen meisjes dit vaak binnen. Ze doen dan vaak 'vader-en-moedertje' of 'schooltje'. Dit is belangrijk voor de sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind. Een meisje ontwikkelt dan de sociale interactie op individueel niveau (Delfos, 2008).

Uit de observaties kwam naar voren dat meisjes iets meer behulpzaam fysiek contact maken dan jongens. Dit houdt in dat ze elkaar meer hielpen met het aan en uitkleden van de verkleedkleden. Meisjes laten weinig rough-and-tumblespel zien. Dit is fysiek spel dat luidruchtig en een beetje gewelddadig gedrag inhoudt. In hoofdstuk 3 wordt verder ingegaan op het rough-and-tumblespel bij jongens, omdat dat het spel is wat jongens meer laten zien als meisjes. Als meisjes dit rough-and-tumblespel wel laten zien dan bestaat het spel uit het achter elkaar aanrennen, en niet het stoeien wat bij jongens veel gezien wordt. De verkleedkleden die bij meisjes populair waren tijdens de geobserveerde speelmomenten zijn de politiepet, de pruik met vlechten en de rode cape (waar veel roodkapje mee gespeeld werd). Als een meisje met een jongen speelde werd er veel verkleed met wederom de rode cape en de politiepet, en daarbij kwamen een sjaaltje met panterprint en een blauw/groen hoedje.

Hoofdstuk 3

Hoe ziet het individuele spelgedrag van jongens er normaliter uit in samenspel in de leeftijd van 7, 8 en 9 jaar op een (semigestructureerd) spelmoment?

“Wanneer je rondkijkt in de onderbouw van het basisonderwijs zie je jongens sjouwen met palen, banden, kleden en ander groot materiaal. Ze bouwen hutten, gaan met de stuurkarren op pad om nog meer materiaal te halen. Ze spelen in de zandbak met onder andere scheppen, emmers en auto's. Ze creëren er autowegen, bruggen en tunnels. Er wordt met water en zand in de zand-watertafel gespeeld. Ze bouwen hutten in de speelzaal, ze klimmen en klauteren. Ze stoeien op een dikke mat, dat is altijd een feest. In de klas bouwen ze met groot en klein bouw- en constructiemateriaal. Ze ontmantelen oude radio's, televisies en computers en zetten ze weer in elkaar. Ze laten lampjes op batterijen branden of laten verschillende voorwerpen zinken en drijven in een watertafel of emmer. Ook de timmertafel is favoriet bij de jongens (Aalsvoort, 2011).”

In de casus hierboven staan zomaar wat typische jongensspelen. Natuurlijk zijn er ook meisjes die dit leuk vinden, maar in dit hoofdstuk wordt onderzocht waar de voorkeur van jongens over het algemeen naar uit gaat. Om het verschil duidelijker te kunnen maken tussen jongens en meisjes kan het voorkomen dat er wat wordt gegeneraliseerd. De onderzoekers vertrouwen erop dat u hier als lezer rekening mee houdt.

Allereerst wordt er ingegaan op algemeen spel van jongens in de leeftijd van 7 tot en met 9 jaar. Daarna wordt er aan de hand van dit observatieonderzoek gekeken naar de vraag hoe jongens individueel spelen in samenspel op een semigestructureerd spelmoment. Deze spelen zijn beschreven in hoofdstuk 1.

Uit onderzoek van Connellan (2001) is naar voren gekomen dat kinderen vanaf de eerste dag na de geboorte al verschillende voorkeuren hebben. Jongens keken langer naar een foto van een voorwerp dan meisjes. De foto van het voorwerp staat symbool voor techniek.

Voorkeuren jongens

Allereerst is het belangrijk om te weten dat, net als bij meisjes het geval is, jongens een voorkeur hebben om met iemand van de eigen sekse te spelen (Selij, 2011).

Voorbeelden van typisch jongensspeelgoed zijn allerlei soorten voertuigen, vliegtuigen, militair speelgoed, actiehelden en constructiespeelgoed (Blakemore, 2008 & Cherney, 2006).

Liever de Woeste Weide of liever de sporthal?

Een onderzoek over 'spelen in het groen' van de Universiteit in Wageningen (2007) laat verschillende dingen zien waarin jongens verschillen ten opzichte van meisjes. In het onderzoek komt naar voren dat jongens in vergelijking met meisjes meer stappen zetten in de sporthal. Dit komt waarschijnlijk omdat ze in de sporthal vooral aan het voetballen waren, terwijl meisjes aan de touwen hingen. De lichamelijke activiteit was in het onderzoek dus groter bij jongens dan bij meisjes. Verder komt er naar voren dat het functionele gedrag bij jongens minder was in de sporthal dan buiten in de Woeste Weide (een uitgebreid speelveld). Functioneel gedrag houdt in dat een object niet-creatief en niet-

symbolisch gebruikt wordt. Het object word dus alleen gebruikt zoals het bedoeld is. In de sporthal werden spelletjes vooral door jongens gespeeld. Deze spelletjes hadden voornamelijk een sociaal karakter en er zaten regels aan verbonden, zoals voetballen en badmintonnen.

Ook komt in het onderzoek naar voren dat vooral bij jongens tussen de 5 en 9 jaar er veel gestoeid en geravot wordt. Jongens gaan elkaar achtervolgen, elkaar besluipen en porren. Het is een spelvorm die populair is onder vrienden. Bij het spel wordt er vaak gelachen geglimlacht naar elkaar (Spelen in het groen, 2007).

Jongens zien geen gevaar?

In hun spel zijn jongens gevaarlijker dan meisjes (Charlessworth & Duzur, 1987).

Jongens hebben de neiging om het gevaar en de grenzen op te zoeken. Aan dit gevaar meten ze zich, ze onderzoeken of ze het gevaar aankunnen (Delfos, 2008). Een jongetje zal eerder dan een meisje achter een bal aan de straat oplopen. Dit heeft te maken met het feit dat jongens meer testosteron hebben wat gemakkelijk leidt tot impulsief gedrag (Delfos 2008).

Voorkeur voor techniek

Zoals in het onderzoek van Connellan (2001) al naar voren kwam hebben jongens van baby af aan al een voorkeur voor techniek. Hersenen zijn dus via het voorkeursgedrag georiënteerd en het gaat erom hoe de hersenen worden gebruikt. De hersenen kunnen dus beïnvloed worden van buitenaf. Jongens onderzoeken daarom ook materiaal waardoor ze een enorme database van technische kennis opbouwen. Deze technische kennis komt naar voren in het volgende voorbeeld van Martine Delfos.

In de documentaire 'Venten strijken niet' zijn volgens Martine Delfos (2008) jongens aan het experimenteren met de klei. Onderzoekers van de documentaire daarentegen vinden dat de jongens niet tot werken komen met de klei. Voor jongens is het handig om te weten hoe klei werkt, want omdat ze geëxperimenteerd hebben met klei kunnen ze dit later gebruiken in bijvoorbeeld het huis als dit nodig is. Het gedrag met de klei laat een onderdeel zien van de creatieve aard van de mannen. Ze leren zo de kenmerken en de functies van het materiaal kennen en overstijgen hiermee de bekende toepassing.

Als jongens bijvoorbeeld aan het onderzoeken zijn door een apparaat uit elkaar te halen wordt dit vaak als slopen gezien. Dit, terwijl ze eigenlijk hun technische kennis aan het uitbreiden zijn. Jongens kijken ook vaker eerst naar de functie van een voorwerp en daarna pas naar de vormgeving. Een voorbeeld uit de praktijk (Valck, 2011) over hoe jongens creatief met een voorwerp omgaan. Drie jongens kregen van hun moeder rond hun tweede jaar een pop. De een gebruikte de haren van de pop als kwast, de tweede zag zijn plaspop vooral als waterpistool en de derde gooide vooral met zijn pop. Dit geeft aan dat het belangrijk is om te kijken naar hoe een kind speelt in plaats van waar een kind mee speelt. Hoe het kind speelt zegt iets over een kind.

Gamen

Jongens zullen eerder dan meisjes achter een computerspel gevonden worden. Hun voorkeur gaat uit naar actiespellen waarin competitie en agressie aan de orde komt. Jongens gaan dan ook gelijk aan de slag met het spel en leren het door uit te proberen en fouten te maken. Jongens hebben ook meer de voorkeur om via proberen en fouten te maken bijvoorbeeld een balspel te leren.

Uitproberen is voor jongens concreter dan eerst aan de gevolgen te denken zoals meisjes vaak doen (Valck, 2011).

Grove motoriek en grove materialen

Jongens hebben over het algemeen meer behoefte om met grove en grote materialen te bouwen. Jongens spelen ook liever spelletjes die een beroep doen op grove motoriek, bijvoorbeeld het klauteren op klimrekken (Kohnstamm, 2006; Meij, 2005).

Buiten spelen

Jongens blijken meer buiten te spelen dan meisjes. Dit komt in meerdere onderzoeken naar voren. Zowel in buitenlandse als in Nederlandse onderzoeken (Rijnen & Derickx, 1984; Andel, 1985). De afgelegde afstand binnen hun territorium blijkt van jongens ook groter dan van meisjes. Jongens doen op straat ook meer aan bewegingsspel dan meisjes. De trapveldjes en balspelen zijn dan ook favoriet. Jongens veranderen hun omgeving meer actief door hutten te bouwen, wat wel gezien wordt door verschillen in ruimtelijk inzicht en ruimtelijk denken tussen jongens en meisjes. Ook zullen ze sneller een eindje gaan fietsen en zijn minder bezig met sociale bestemmingen (Andel, 1989).

Rangorde in spelen

Jongens in de documentaire 'Venten strijken niet' moesten samen aan de slag met een viewmaster. De opdracht was om iedereen aan de beurt te laten komen. Bij jongens wordt er onderling geruzied en beargumenteerd over wat de volgorde moet zijn. Scherpe observatie leert dat jongens bezig zijn met het vaststellen van de rangorde. Jongens moeten zich aan deze rangorde houden. Als ze dit niet doen worden ze daarop afgestraft. Deze rangorde geeft jongens de duidelijkheid om te weten waar ze aan toe zijn. Deze duidelijkheid zorgt voor veiligheid. Hierom wordt op het speelplein steeds weer de rangorde vastgesteld, die ook weer zal veranderen als er een nieuw jongetje in de klas komt. Jongens doen dit ook door zich fysiek met elkaar te meten om te zien wie het sterkste is. Jongens hebben hiervoor letterlijk en figuurlijk ruimte nodig. Jongens gebruiken dan ook een groter gebied dan meisjes tijdens het spelen en lopen ook langs de kant van de speelplek. In de gedane observaties werd een keer gezegd: "Wie is er nu de sterkste hé?" toen twee jongens in hun spel aan het stoeien waren, en de een de ander op de grond gooide.

In de jaren 70 werd er een poging gewaagd in kleuterscholen om kinderen geslachtsneutraal op te voeden. Dit werd op een antiautoritaire manier gedaan. Jongens werden daarom gestimuleerd om met een keukentje te spelen. Het resultaat: de jongens gebruikten pollepels als revolvers (Asendorpf, 2009).

Uit een Jantje Beton onderzoek (2009) bleek dat de meeste jongens liever buiten spelen dan met de computer. Hierbij maakte het niet uit wat de weersomstandigheden waren. Jongens hebben behoefte aan ruimte met de mogelijkheden voor onderzoek en experimenteren.

Observatieonderwerpen

Net als bij de vorige deelvraag is er naast het literatuurgedeelte over seksespecifiek spelen ook onderzoek gedaan door middel van observaties van spelmomenten. Kinderen konden dan kiezen uit de activiteiten: tekenen, lego en fantasiespel.

Tekenen

Over het algemeen genomen maken jongens tekeningen die draaien om competitie, macht en agressie. Zo bevatten ze ook veel monsters, wapens en auto's.

Als er gekeken wordt naar de verhalen die jongens vertellen kan er geconcludeerd worden dat jongens hele andere verhalen vertellen dan meisjes. Jongens vertellen veel verhalen met superhelden en boeven. Er ligt dus een focus op actie. Ook wordt er opgemerkt dat kinderen in hun spel dezelfde voorkeuren laten zien als in hun verhalen (Paley, 1984).

De tekeningen die in de observaties werden gezien van jongens waren heel divers. Monsters, huizen, boten, dieren etc. Ook in de observaties zagen de observatoren dat jongens echte jongensonderwerpen tekenen zoals er in de literatuur is gevonden. Daarentegen lijkt het er wel op dat als jongens met meisjes tekenen ze meisjes volgen in de thema's die ze tekenen. Tijdens de observaties viel het op dat jongens vanuit zichzelf minder snel het tekenmateriaal tussendoor opruimden. Sommigen deden dat voor de helft, of aan het einde, maar veel jongens deden het ook niet. Jongens leken wel vaker op te ruimen als ze samen met een meisje tekenden. De kleuren bruin, blauw, rood en geel leken favoriet bij jongens. Daarna kwamen de kleuren zwart en grijs. De kleuren roze en paars werden zo goed als niet gebruikt door jongens. Jongens gebruikten vooral stiften bij het tekenen. Daarnaast werd er ook gebruik gemaakt van de potloden en het grijze potlood. De liniaal werd bij jongens meer gebruikt dan bij meisjes.

Lego

Uit een onderzoek van Lego komt naar voren dat jongens met lego lineair spelen en streven naar het beheersen van constructievaardigheid. Uit het onderzoek komt ook naar voren dat jongens pas stoppen met bouwen als het bouwwerk lijkt op de afbeelding van de doos. Soms doen ze dit onderling als een wedstrijd om te kijken wie er het snelst kan bouwen. Ook hebben jongens de neiging om te spelen met poppetjes in de derde persoon. Meer jongens dan meisjes spelen graag een constructiespel en vinden het interessant met modellen en schematische representaties om te gaan. Jongens doen hierdoor veel ervaring en inzichten op als het gaat om schematiseren en rekenen- wiskunde. Ook laten jongens zich bij voorkeur niet in de huishoek zien, tenzij er thema's aan de orde zijn waarin zij zich ook interesseren (Janssen-Vos & Vos, 2006).

Uit de observaties komt naar voren dat jongens vooral gebruik maken van normale blokjes, bijzondere blokjes (wat vaak te maken had met technisch lego), platen waar op gebouwd kon worden en wieltes voor bijvoorbeeld voertuigen.

Het spelen met lego is bij jongens vooral individueel spel met daarbij verbaal contact onderling, wat vooral bestaat uit overleg. Als hiervoor niet gekozen wordt was er samenspel te zien bij jongens, dit ontstond dan op een natuurlijke manier. De gemaakte bouwwerken zijn allemaal (fantasie)voertuigen. Ook doen jongens aan de hand van de voorbeelden inspiratie op. Een aantal tweetallen bestaande uit jongens gaf aan dat ze niet alle stukjes konden vinden van het voorbeeld dus dat ze er zelf iets anders van hadden gemaakt.

Fantasiespel

Uit een Amerikaans onderzoek (Lewis & Phillipsen, 1998) komt naar voren dat jongens vaker het zogenaamde rough-and-tumble spel laten zien. Dit is fysiek spel dat luidruchtig en een beetje gewelddadig gedrag inhoudt. In dit onderzoek kwam naar voren dat jongens met grotere groepen spelen dan meisjes. Jongens spelen vaak met groepen van vijf of meer leden. Ook zijn de interacties van jongens vaak gericht op coördinatie. Jongens maken vaak gebruik van grote vaste ruimten voor sportbeoefening, zoals grasgebieden en basketbalvelden.

Bij het rough-and-tumble spel kan specifiek gezegd worden dat dit te maken heeft met het hormoon testosteron zoals uitgebreid beschreven wordt in hoofdstuk 5. In de gedane observaties werd ook gezien dat jongens veel meer rough-and-tumble spel laten zien dan de meisjes. Jongens leggen elkaar veel meer de keuzes voor kleding op door bijvoorbeeld hoedjes bij de ander op te zetten.

Jongens spelen bij doen-alsof- spelletjes eerder buiten. Ze spelen dan 'cowboy' of 'militairtje'. Hiermee ontwikkelen ze sociale vaardigheden als leiderschap. Ook ontwikkelen ze de kwaliteit om in groepsverband plannen strategisch uit te voeren en te ontwikkelen (Delfos, 2008). In de observaties spelen jongens vooral politietje, iemand van het leger, judo/karate etc. Maar daarnaast was het verkleden als de andere sekse ook populair.

Jongens houden van harde kleuren als zwart, groen, bruin, van groot materiaal zonder bloemen, maar met een avontuurlijke vormgeving vol spannende details, zoals vlammen of camouflage kleuren (Valck, 2011; Kohnstamm, 2006). In de observaties werd gemerkt dat de camouflagekleden veel door jongens werden aangetrokken tijdens het fantasiespel. Deze observatie bevestigt dus de literatuur. Jongens speelden tijdens de observaties het meeste met de legershirts, het judopak, de afromuts, de politiepet, het blauw/groene hoedje en de pruik met de vlechten. In samenspel met meisjes waren dit de handtas, de stropdas, de wintermuts, de afromuts, de politiepet, het blauw/groene hoedje en de pruik met vlechten.

Hoofdstuk 4

Wat zijn de overeenkomsten en verschillen in het spelgedrag tussen jongens en meisjes van 7, 8 en 9 jaar?

Op het schoolplein kun je goed zien dat jongens en meisjes verschillend zijn. De jongens zijn op het grote plein aan het voetballen, er wordt gerend en hard geschreeuwd naar elkaar. De meisjes staan in kleine groepjes met elkaar te praten en te giechelen om wat ze tegen elkaar zeggen. Als de meester zegt: "Zullen we doen wie het eerst bij de naschoolse opvang is?" rennen de jongens luid joelend weg. De meisjes blijven achter en lopen gezellig kletsend richting de deur van de naschoolse opvang. Ze hoeven niet zo nodig een wedstrijd te spelen (vaders, zonen en dochters, z.d.).

In deze deelvraag komen kort de overeenkomsten en verschillen in het spelgedrag van jongens en meisjes in de leeftijd van 7,8 en 9 jaar naast elkaar te staan. Als het gaat om de verschillen zal dit overlap hebben met de vorige deelvragen. Deze deelvraag is de uiteindelijke conclusie van de eerste twee deelvragen.

Versillen en overeenkomsten in spelgedrag		
Thema's	Meisjes	Jongens
<i>Voorkeuren spelthema's</i>	Uiterlijk, verzorging van dieren en poppen en huiselijke bezigheden	Voertuigen, vliegtuigen, militairen, actiehelden en constructiespeelgoed
<i>Gamen</i>	Denken aan de gevolgen van hun handelen	Proberen het computerspel gelijk uit (instinctief handelen)
<i>Experimenteren met materiaal</i>	Kijken eerst naar de omgeving van het voorwerp	Kijken eerst naar de functie van een voorwerp. Jongens onderzoeken materiaal.
<i>Voorkeur motoriek</i>	Fijne motoriek	Grove motoriek
<i>Ruimte</i>	Klein gebied	Groot gebied

Observatieonderwerpen		
Thema's	Meisjes	Jongens
Tekenen		
<i>Voorkeur thema's</i>	Statische en lieflijk	Macht, competentie en agressie
<i>Voorkeur kleuren</i>	Blauw, rood, geel en oranje	Zwart, groen, bruin, blauw, rood en geel
Lego		

<i>Manier van bouwen volgens literatuur</i>	Gericht op schoonheid en sfeer	Constructiespel
<i>Manier van bouwen volgens observatoren</i>	Constructiespel	Constructiespel
Fantasiespel		
<i>Thema's literatuur</i>	'Vader-en-moedertje' of 'schooltje'	'Cowboy' of 'militairtje'
<i>Voorkeur verkleedkleden</i>	Politiepet, pruik met vlechten, rode rok en rode cape	Legershirt, judopak, afromuts, politiepet, hoedje en pruik met vlechten

Overeenkomsten

Invloed sekse op manier van spel

Sekse is bepalend voor de manier waarop er gespeeld wordt. Dit is niet alleen te zien in de keuze van het speelgenootje en het speelmateriaal, maar ook in de manier waarop er gespeeld wordt. In hun spel lossen jongens ruzies zo snel mogelijk op zodat ze verder kunnen spelen, Meisjes houden op met spelen als er een ruzie is om het spel niet te bederven (Vandeputte, 2000). Bij jongens is er meer activiteit in het spel terwijl er bij meisjes meer zorgvuldig inrichten en zorgen te zien is. Ook wanneer een meisje met een auto speelt is er meer ordening van de auto's in de garage of op een weg dan het rondrijden met de auto's wat de jongens vaak weer doen. En als een jongen met een pop speelt is hij meer bezig met het rond lopen met de pop in de wagen, dan met de verzorging van de pop zoals het meisje bij voorkeur doet. Martin en Fabes (2001) hebben gezien dat samenspel met kinderen van dezelfde sekse het seksspecifiek spelgedrag van kinderen versterkt. De onderzoekers herkennen hetzelfde versterkte seksspecifieke spelgedrag als twee kinderen van dezelfde sekse samen spelen.

Bepalend voor spelgedrag

Naast het seksspecifieke is er nog veel meer bepalend voor het spelgedrag. Er valt dan te denken aan woonomgeving (kan een kind wel of niet buiten spelen), de plaats in de kinderrij (broers en zussen om van te leren en om mee te delen), kinderen in de buurt (veel of weinig kinderen in de buurt om mee te spelen) het bezoeken van een crèche/peuterspeelzaal, maar ook de houding van de ouders ten opzichte van spel (De Vos- van der Hoeven, z.d).

Verschillen

Speel(goed) voorkeuren

De meerderheid (46%) van de kinderen die in het onderzoek van Schimmer- Broere (2010) naar voren komen geeft aan dat ze een kleurrijk speelterrein met veel speeltoestellen willen. Als tweede keus (40%) komt naar voren het speelse en ontdekkende speelterrein met natuurlijke materialen zoals water, zand en hout. De jongens hun voorkeur gaat in ieder geval uit naar dit speelterrein. Bij de meisjes ligt dit verschillend (Schimmer- Broere, 2010).

Jongens en meisjes houden van specifiek speelgoed zoals in het schema te zien is.

Buitenspel

Jongens gebruiken in vergelijking tot meisjes een groter gebied tijdens het spelen. Dit is ook zo als meisjes niet in de buurt moeten blijven van de ouders. Dit verschil komt dus uit de kinderen zelf (Aalsvoort, 2011).

In een gelijke omgeving laten jongens en meisjes verschillende soorten spel zien. Jongens vertonen meer lichamelijke activiteit en stoeigedrag en meisjes vertonen meer spel met structuur en het contact gaat voornamelijk verbaal (DiPietro, 1981; Lindsay en Mize, 2001). Tussen de 5 en de 9 jaar

wordt het stoeien en ravotten populair, vooral bij jongens. Maar ook bij meisjes wordt dit populairder op die leeftijd (Van den Berg, Koenis, van den Berg, 2007).

Fabes, Martin en Hanish (2003) vonden verschillen wat betreft de plaats waar kinderen spelen. Meisjes spelen over het algemeen in kleinere groepen dan jongens en spelen liever binnen dan buiten. Tevens bleken meisjes vaker in de nabijheid van een volwassene te spelen dan jongens en hebben een voorkeur voor sociale bestemmingen (Tajik, 2011). Dat jongens meer buitenspelen dan meisjes komt in verschillende buitenlandse en binnenlandse onderzoeken naar voren (Rijnen & Derickx, 1984; Andel, 1985).

Jongens doen op straat meer aan bewegingsspel dan meisjes. Jongens veranderen hun omgeving meer actief door hutten te bouwen, wat wel gezien wordt als verschillen in ruimtelijk inzicht en ruimtelijk denken tussen jongens en meisjes (Andel, 1989).

Rangorde

Zoals in het schema te zien is wordt de rangorde in spel bij jongens anders bepaald dan bij meisjes. Jongens doen dit door zich fysiek aan elkaar te meten en bij meisjes draait het meer om de sociale rangorde (Maccoby, 1998; Grey, 2002; Berk, 2009; Delfos, 2008). Jongensruzies en meisjesruzies zijn daarom niet met elkaar te vergelijken. Bij jongens zijn ruzies meestal voorspelbaar en goed te volgen: 'Hij is begonnen en toen gebeurde er dit en daarna dat'. Bij meisjes zijn ruzies ingewikkelder. Gaat iemand met ze in gesprek, dan geven ze vaak een vertekend beeld van het incident. Dit doen meisjes omdat ze graag aardig gevonden willen worden en hun positie daarvan afhankelijk is (Jonge gezinnen, z.d.).

Observatieonderwerpen

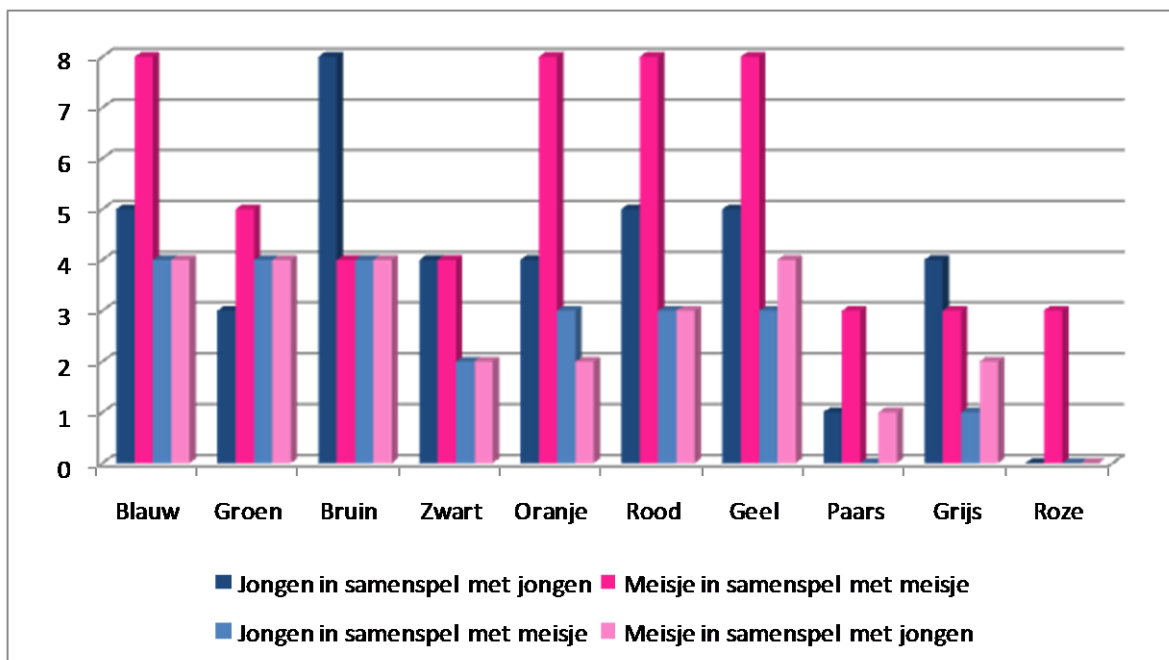
Net als bij de vorige deelvraag is er naast het literatuurgedeelte over seksespecifiek spelen ook onderzoek gedaan met observaties van een spelmoment. Kinderen konden dan kiezen uit de activiteiten: tekenen, lego en verkleiden.

Tekenen

Het schema laat zien dat jongens en meisjes een verschillende voorkeur voor thema's hebben. Uit de observaties komt naar voren dat de jongens en meisjes de thema's tekenen die in de literatuur naar voren komen. Als jongens en meisjes samen tekenen lijken de jongens de meisjes te volgen in hun tekenen. De tekeningen van de jongens worden wat lieflijker.

Over het algemeen kan er gesteld worden dat meisjes de stiften opruimen tussendoor en de jongens niet. Wat wel bijzonder is, is dat 3 jongens wel de stiften gaan opruimen als ze samen met een meisje tekenen. Aan het einde van het tekenen waren een aantal jongens die wel gingen opruimen. Wat ook opvallend is, is dat wanneer een kind de stiften niet opruimt, de ander dit later vaak ook niet meer doet.

kleuren

Tenslotte komt er uit de observaties naar voren dat de jongens en de meisjes zowel een aantal dezelfde als verschillende kleuren gebruiken. De jongens gebruiken vaak bruin, blauw, rood, geel, en daarna zwart en grijs. De voorkeur van de meisjes gaat uit naar blauw, rood, geel en oranje. Daarnaast gebruiken de meisjes veel groen (vooral voor bomen en struiken). Roze en paars gebruiken meisjes wel en de jongens niet. De meisjes maken meer gebruik van de pennen dan de jongens. Als de pennen gebruikt worden door beide seksen is dit vaak om hun naam op te schrijven. De meisjes gebruiken meer de wistift en de jongens gebruiken iets meer de liniaal dan de meisjes. Ook het grijze potlood is bij de jongens populairder dan bij de meisjes.

Legó

Jongens zoeken meer het constructiespel op dan meisjes, waardoor ze vaak ook meer reken-wiskunde vaardigheden hebben (Janssen-Vos & Brandwijk, 2006). Jongens spelen lineair met lego en streven naar het beheersten van constructievaardigheid. Ze stoppen pas met bouwen als het bouwwerk lijkt op het voorbeeld (Wieners, 2011; Janssen-Vos, 2006).

Als meisjes met lego spelen zijn ze gericht op schoonheid en sfeer. Ze hebben een specifieke behoefte naar harmonie, vriendelijke kleuren en details. Tijdens hun spel gebruiken ze rollenspel, maar ze houden ook van bouwen. Ze vertellen verhalen tussen het bouwen door en herschikken de blokjes aan de hand van het verhaal.

In de observaties komt niet naar voren dat de jongens meer de voorbeelden nabouwdan dan de meisjes. Het zou zo kunnen zijn dat de voorbeelden die de onderzoekers mee genomen hebben niet aantrekkelijk genoeg zijn. Wel doen beide seksen ideeën op aan de hand van de voorbeelden of aan de hand van de lego stukjes die er waren. Jongens maken met lego vooral voertuigen. Meisjes lieten geen specifieke voorkeur zien voor een bepaald thema. Het legospel werd vooral individueel gespeeld. De jongens deden het wel een aantal keren samen, van de meisjes deed maar één koppel het samen.

Fantasiespel

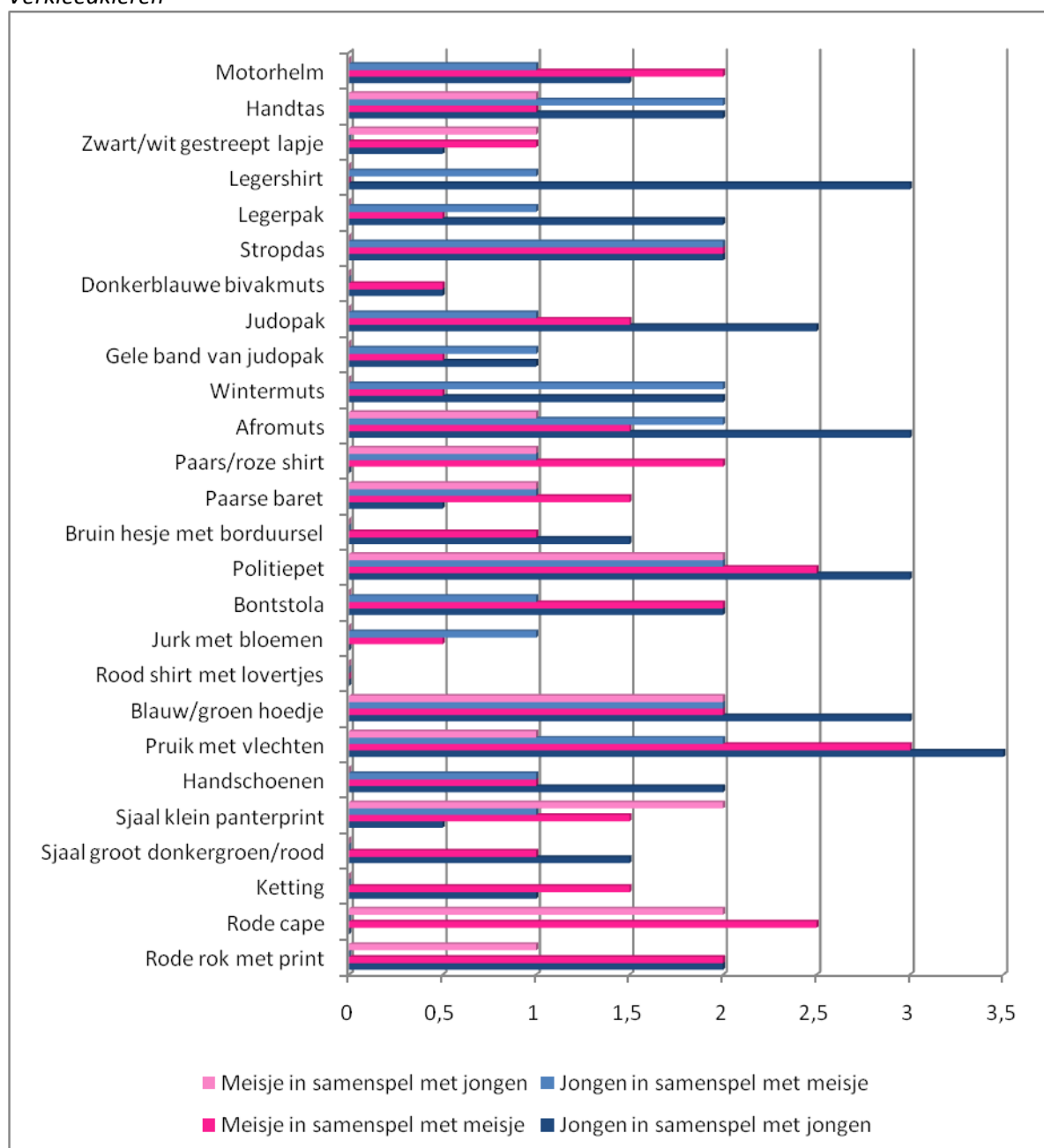
Ook wordt er opgemerkt dat de kinderen in hun spel dezelfde voorkeuren laten zien als in hun verhalen (Paley, 1984). Het fantasiespel van meisjes draait vaak om huiselijke bezigheden en interactie met bekenden en het speelt zich vooral af in een voor hen bekende omgeving (Veldkamp, 2010). Daarnaast spelen meisjes vaak 'vader- en- moedertje' of 'schooltje', wat belangrijk is voor de sociaal-emotionele ontwikkeling (Delfos, 2008). Het rollenspel doet een sterk beroep op de gesproken taal en de winst daarvan is dat meisjes over het algemeen meer affiniteit hebben voor sociaal spel en (aanvankelijk) taalvaardiger zijn dan jongens (Janssen-Vos & Brandwijk, 2006). Jongens spelen doen-alsof- spelletjes eerder buiten. Ze spelen dan 'cowboy' of 'militairtje'. Hiermee ontwikkelen ze sociale vaardigheden als bijvoorbeeld leiderschap. Ook ontwikkelen ze de kwaliteit om in groepsverband plannen strategisch uit te voeren en te ontwikkelen (Delfos, 2008). In hun spel zijn jongens gevaarlijker dan meisjes (Charlessworth & Duzur, 1987). Een jongetje zal eerder dan een meisje achter een bal aan de straat oplopen. Dit heeft te maken met het feit dat jongens meer testosteron hebben wat gemakkelijk leidt tot impulsief gedrag (Delfos 2008).

De jongens lieten in het rollenspel van de gedane observaties meer rough-and-tumble spel zien dan de meisjes. Ook legden ze elkaar meer de keuze van een kledingstuk op. Bijvoorbeeld door een hoedje op het hoofd van de ander te zetten zonder het te vragen.

In de tabel 'verkleedkleden' is te zien welke verkleedkleden de kinderen het liefst aan trokken tijdens de observaties. De verkleedkleden die bij meisjesduo's populair waren zijn de politiepet, de pruik met vlechten en de rode cape (waar roodkapje mee geassocieerd werd). Als een meisje met een jongen speelt word er voornamelijk verkleed met wederom de rode cape en de politiepet, daarnaast word het sjaaltje met panterprint en een blauw/groen hoedje veel gebruikt.

In de observaties speelden jongens vooral politietje, iemand van het leger, judo/karate etc., maar daarnaast was ook het verkleden als de andere sekse populair. De jongens speelden het meeste met de legershirts, het judopak, de afromuts, de politiepet, het blauw/groene hoedje en de pruik met de vlechten. In samenspel met meisjes waren dit de handtas, de stropdas, de wintermuts, de afromuts, de politiepet, het blauw/groene hoedje en de pruik met vlechten.

Verkleedkleden

(Opmerkingen: 1. Bij deze tabel missen er twee tweetallen van jongens en meisjes, omdat de onderzoekers niet genoeg jongens en meisjes enthousiast kregen om samen te spelen. Daarom zijn de uitkomsten van de tweetallen met twee jongens en twee meisjes, die wel volledig waren, gehalveerd. Hierdoor wordt er een idee gegeven hoe het ongeveer was geweest wanneer de twee missende tweetallen wel meegeteld waren. 2. De kleding is alleen geturfd als de kinderen de kleden ook echt aandedden.)

Conclusie

Terugkijkend op de afgelopen deelvragen kan er geconcludeerd worden dat er wel degelijk verschil is in het spelgedrag van jongens en van meisjes. Jongens laten vooral meer rough-and-tumble spel zien, meisjes richten zich meer op het verzorgen en het uiterlijk. Jongens spelen jongensachtig, ook met meisjes-speelgoed (Valck, 2011). Wanneer meisjes jongensspeelgoed in handen krijgen is daarin ook weer de structuur belangrijk. Door de verschillende voorkeuren spelen ze vooral met de eigen sekse en versterken ze elkaar in het seksspecifieke gedrag. Jongens zijn over het algemeen technischer aangelegd wat zich vooral laat zien in constructief spel. Meisjes daarentegen bezitten vaak meer inlevingsvermogen en zijn taalvaardiger wat naar voren komt in het rollenspel.

Hoofdstuk 5

Hoe ontstaan de verschillen in spelgedrag tussen jongens en meisjes in de leeftijd van 7,8 en 9 jaar?

Fabian vindt voetballen erg leuk. Zijn vader is ook een voetbalfan en is helemaal fan van Feyenoord. Fabian ook. Daarnaast is Fabian één van de beste van zijn voetbalploeg en voetbalt hij elke dag. Is dit een genetische aanleg of is dit beïnvloed door de omgeving? Een interessante vraag waar we in dit hoofdstuk over na gaan denken.

Na gekeken te hebben wat de overeenkomsten en verschillen in spelgedrag zijn, wordt er verder ingegaan op hoe de verschillen ontstaan vanuit de literatuur. Dit word gedaan om groepswerkers bewust te maken van het feit dat zijzelf invloed kunnen uitoefenen op de voorkeur van het kind in het spelgedrag. De oorzaken die in dit hoofdstuk naar voren komen kunnen ook invloed uitoefenen op het spelgedrag van het kind. Daarnaast komt er naar voren dat er ook kenmerken zijn die echt in het kind zitten. Hier zal een groepswerker dus weinig aan kunnen veranderen.

Als het gaat om verklaringen van sekseverschillen is er altijd een discussie. Worden deze verschillen bepaald door de genen en/of in hoeverre deze zijn aangeleerd door de omgeving. Er zijn verschillende onderzoeken gedaan waaruit blijkt dat zowel de genen als de omgeving een rol spelen. Daarnaast is de interactie tussen de genen en de omgeving van belang voor de ontwikkeling van sekseverschillen (Tajik, 2011).

De twee belangrijkste theorieën over het ontstaan van verschillen tussen jongens en meisjes zijn de *sociale leertheorie* en de *cognitieve ontwikkelingstheorie*. Allebei deze theorieën gaan uit van de invloed van de sociale omgeving op het ontstaan van sekse-specifiek gedrag (Andel, 1989). Daarnaast komt ook Maccoby (1998) aan het woord die het ook heeft over wat nu nurture is en wat nature is. Ook de theorieën die van Andel (1989) aanhaalt gaan hier over. Nurture houdt in dat gedrag ontwikkelt door de opvoeding, en nature is gedrag wat erfelijk is bepaald.

Gedragtheorieën

Sociale leertheorie

De sociale leertheorie legt meer de nadruk op de invloed van externe factoren. Zoals gedrag van ouders, leerkrachten, leeftijdsgenoten en andere belangrijke personen. Deze personen waarderen bepaald gedrag positief en ander gedrag negatief. Afhankelijk of dit gedrag “passend” is voor een jongen of een meisje. Ook wordt het seksspecifiek gedrag volgens deze theorie bevorderd door bijvoorbeeld verschillend speelgoed aan jongens en meisjes te geven. Niet omdat de kinderen dat willen maar omdat het past in het beeld van de volwassenen. Ook het voorbeeldgedrag van de vaders en moeders is volgens deze theorie een sterk bepalende factor (Andel, 1989).

Cognitieve ontwikkelingstheorie

De cognitieve ontwikkelingstheorie legt meer de nadruk bij de ontwikkeling van gedachten, ideeën en gevoelens van het kind zelf onder invloed van deze externe factoren. Hierbij staat centraal de bewustwording en identificatie met de eigen sekse. Eén van de constante aspecten van de persoonlijkheid is dat een kind zich realiseert dat het een jongen of een meisje is. Als kinderen zich bewuster worden van deze aspecten zullen zij zich meer identificeren met belangrijke personen van hetzelfde geslacht, zoals de ouders, en zullen zij gedrag van hen imiteren (Andel, 1989).

Zoals hierboven wel duidelijk wordt is vooral de rol van de opvoeder heel belangrijk voor het verschil in gedrag bij jongens en meisjes. In het gezin en binnen de opvoeding vindt (onder andere) de 'socialisatie' van kinderen plaats. Wat kinderen hierdoor leren is de rol in verhouding met anderen en met de maatschappij. De rollen van jongens en meisjes, en het daarbij behorende gedrag leren kinderen in het gezin (Andel, 1989).

Dat jongens meer buitenspelen wordt toegekend aan het feit dat jongens zonder toestemming van hun ouders in een groter gebied mogen spelen dan meisjes. Ook worden veel meer jongens dan meisjes gekarakteriseerd als een echt 'buitenkind'. Meisjes mogen minder ver weg met de fiets dan jongens en krijgen later een fiets dan jongens. Met name de moeder wordt als een belangrijke factor beschouwd als het gaat om ontstaan van verschil van jongens en meisjes volgens Andel (1989). Dit heeft te maken met het feit dat moeders over het algemeen voor de opvoeding zorgen (Andel, 1989). Nu is deze informatie al wat ouder, en is dat tegenwoordig niet altijd meer het geval omdat vaders ook steeds meer een rol krijgen in de opvoeding (JSO, 2010). Wanneer we kijken naar de leefgroepen geldt dit nog wel omdat er nog steeds minder mannen aanwezig zijn als groepswerker.

Karaktereigenschappen versus situatie

Voorheen werd er vaak gekeken naar de karaktereigenschappen als het ging om verschillen tussen jongens en meisjes. Bijvoorbeeld naar het temperament.

Maar tegenwoordig wordt er meer gezocht naar situationele verklaringen. Hoe kinderen zich gedragen wordt dus beïnvloed door de situatie waarin ze zich bevinden. Harris (1998) geeft aan dat kinderen niet perse gedrag buitenshuis laten zien wat ze thuis geleerd hebben. Dit is namelijk een andere context waar ook andere gedragingen de voorkeur kunnen hebben. Het verschil in context kan ook de aanwezige speelmaatjes zijn. Een kind kan zich anders gedragen wanneer het alleen met kinderen van dezelfde sekse speelt dan wanneer het met kinderen van de andere sekse speelt. Gedrag, dus ook speelgedrag, zou afhankelijk van de situatie seksspecifieker kunnen worden of juist minder seksspecifiek (Harris, 1998).

Combinatie van factoren

Maccoby (1998) geeft daarentegen eerst een verklaring vanuit de biologische hoek. Hij stelt dat hormonen een rol spelen. De aanwezigheid van androgenen veroorzaken het fysiek wilde gedrag bij de jongens. Uit onderzoek blijkt dat als muizen mannelijke hormonen ingespoten kregen dat de mannetjes en de vrouwtjes een verhoging van agressief spelgedrag en agressie vertonen (Sato, 2004). Seksspecifiek gedrag heeft dus voor een deel een biologische basis. In hoofdstuk 3 kwam al naar voren dat jongens meer 'rough-and-tumble' spel lieten zien, waar de hormonen dus een goede verklaring voor kunnen zijn. De hormonen zorgen al voor veranderingen op babyleeftijd, zo blijkt de voorkeur voor jongensspeelgoed te liggen aan het testosteronniveau.

Maar niet alles kan verklaard worden met de aanwezigheid van hormonen. De omgeving en de opvoeders leveren namelijk ook een bijdrage aan ontstaan van seksspecifiek gedrag. Een kind beseft nog niet eens van welk geslacht het is, of er wordt in zijn of haar omgeving al rekening gehouden met de sekse van het kind. Ouders kleden hun kind zo dat de buitenwereld weet of het

Devriendt (2008) geeft een aantal voorbeelden over hoe de theorieën met elkaar te maken kunnen hebben: "Kinderen die goed presteren in een bepaalde sport worden hierin aangemoedigd, en zullen nog intenser sporten. Het kind dat liever rustig zit te lezen in de zetel wordt hiervoor ook geprezen en zal zo deze kwaliteiten nog meer ontwikkelen. Wanneer kinderen ouder worden en zelf actief keuzes maken zijn ze ook geneigd een omgeving te kiezen die in overeenstemming is met hun genetische constitutie. Muzikale kinderen kiezen voor de muziekschool, sportieve kinderen sluiten aan bij een sportclub, kinderen die graag lezen verkennen de bibliotheek."

een jongetje of een meisje is. Ook krijgt het kind cadeautjes die passen bij zijn of haar geslacht. Meisjes worden vanaf hun geboorte al voorzichtiger behandeld dan jongens en tegen meisjes wordt meer gepraat (Maccoby, 1998; Berk, 2009).

Als we specifiek ingaan op het spelgedrag kunnen we zeggen dat ouders vaker onafhankelijkheid stimuleren bij jongens, door ze bijvoorbeeld hun eigen spel te laten bepalen. Daarnaast wordt er niet ingegrepen wanneer ze speelgoed van anderen proberen af te pakken, wanneer ze rondrennen en overal op klimmen. Meisjes krijgen aanwijzingen en hulp van de ouders tijdens het spelen en er worden gesprekken gevoerd over het spel. Daarnaast worden er veel aanmoedigende opmerkingen gemaakt. Dit stimuleert de nabijheid en afhankelijkheid meer (Berk, 2009).

Nog een mogelijke verklaring voor de voorkeur voor een speelpartner van dezelfde sekse zou te maken kunnen hebben met het beeld dat kinderen zelf hebben over gedragingen die bij een van de sekse behoren. De omgeving heeft vanaf de geboorte van een kind invloed op het beeld dat het kind ontwikkelt over stereotype seksspecifiek gedrag. Als een meisje vooral poppen voor haar verjaardag krijgt zal het gewend raken aan het idee dat poppen bij meisjes horen (Berk, 2009; Harris, 1998). Vanaf de leeftijd van anderhalf jaar hebben kinderen al de voorkeur voor speelgoed wat bij de

Jongens gebruiken in vergelijking tot meisjes een groter gebied tijdens het spelen. Dit is ook zo als meisjes niet in de buurt moeten blijven van de ouders. Dit verschil komt dus uit de kinderen zelf (Aalsvoort, 2011).

eigen sekse hoort (Berk, 2009). Als we hiernaast Maccoby's (1998) theorie leggen, namelijk dat kinderen hun speelmaatjes selecteren op basis van gedrag, kunnen we concluderen dat de sekse van een potentiële speelpartner niet uitmaakt, maar dat het gaat om de manier van spelen en de spelactiviteit. Theoretisch gezien heeft een jongen die met poppen speelt net zoveel kans om als speelmaatje geselecteerd te worden door een meisje als een meisje. Hierbij spelen echter ook het beeld dat een kind zelf bezit van een bepaalde sekse een rol. De kans bestaat dan ook dat meisjes een jongen die met poppen speelt niet accepteren in hun spel omdat ze het niet vinden horen (Berk, 2009). Al eerder concludeerden de onderzoekers dat jongens anders met

meisjesspeelgoed spelen dan meisjes en andersom. Dit kan een andere oorzaak zijn waardoor jongens en meisjes niet prettig samenspelen.

Harris (1998) geeft ook aan dat gedrag van een kind vooral verschilt tussen situaties waarin het met kinderen van dezelfde sekse is en situaties waarin het met kinderen van de andere sekse is. Gedrag wordt, zo lijkt het, dus seksspecifieker wanneer er wordt gespeeld met kinderen van de eigen sekse. Dit is iets wat Maccoby (1998) naar aanleiding van haar onderzoeken ook al eerder opperde. Martin en Fabes (2001) vonden ook dat hoe meer kinderen spelen met andere kinderen van dezelfde sekse, hoe meer seksspecifiek gedrag ze vertoonden. De voorkeur om met de eigen sekse te spelen komt vooral voor in de momenten waarin het kind mag bepalen met wie en wat het speelt (Fabes & Martin, 2003).

Conclusie

In dit hoofdstuk komt naar voren dat het niet altijd duidelijk is of bepaald seksspecifiek (spel)gedrag beïnvloed wordt door de opvoeders of dat het een biologische oorzaak heeft. Nurture en nature lopen vaak door elkaar. Wel is het duidelijk dat het seksspecifieke gedrag van de kinderen versterkt wordt als ze met hun eigen sekse spelen. Als groepswerker is het belangrijk om daar bewust van te zijn. Als de groepswerker zich daar bewust van is, kan hij of zij het kind echt zichzelf laten zijn in spel door te proberen om geen invloed uit te oefenen op het spel. In hoofdstuk 8 wordt er verder ingegaan op wat het bovenstaande betekent voor de begeleiding.

Hoofdstuk 6

Hoe kan de groepswerker aansluiten bij het spelgedrag van meisjes in de leeftijd van 7, 8 en 9 jaar?

Zoals in de vorige hoofdstukken naar voren kwam spelen jongens en meisjes anders. Nu is het de vraag of meisjes dan ook een andere aanpak nodig hebben om spel te stimuleren. In dit hoofdstuk komen belangrijke aandachtspunten naar voren in de omgang met meisjes.

Anniek (8) is bezig om op het duikelrek nieuwe dingen uit te proberen. Net als haar vriendinnetje wil ze graag zo snel mogelijk kunnen duikelen. Ze gaat steeds sneller en sneller en valt bijna van het duikelrek af. Als de groepswerker dit ziet roept ze: "Kijk je wel uit Anniek?"

Allereerst kan er gesteld worden dat er, naar aanleiding van de observaties, een aantal verschillen in gedrag zijn. Daarom blijft het belangrijk om aan te sluiten bij het kind en daarin rekening te houden met de seksspecifieke verschillen van het kind. Ook Kees Vreugdenhil (z.d.) vindt dit belangrijk. Hij geeft aan dat het gedrag van een kind, als spelen, tekenen en bewegen anders kan zijn dan dat van uitgesproken meisjes en jongens. Hij vindt daarom ook dat groepsleiders starre stereotypen moeten vermijden.

Stimuleren van kwaliteiten

Leren en uiten van gevoelens

Meisjes leren door informatie te verzamelen en door te praten over gedachten en gevoelens. Dit kan ook tijdens een spelmoment voorkomen. Zo zijn er educatieve spelen waar kinderen door quizvragen informatie tot zich krijgen. Daarnaast zijn er ook momenten van fantasiespel waarin meisjes allerlei emoties kunnen uitspelen. Ook kan middels spel geoefend worden met extravert gedrag.

Opbouwen van het zelfvertrouwen

Groepswerkers moeten ervoor uitkijken dat meisjes niet te beschermd worden opgevoed. Het is belangrijk om te werken aan het zelfvertrouwen. Probeer als groepswerker niet al te snel in te grijpen of te helpen. Laat meisjes zelf oplossingen zoeken en opnieuw proberen als iets niet lukt binnen spel. Zo kan het bijvoorbeeld zijn dat wanneer meisjes met verkleedkleden spelen ze kledingstukken niet makkelijk aan krijgen. Ze vragen dan hulp aan de groepswerker terwijl ze met een ander meisje aan het spelen zijn. In dat geval kan het meisje gestimuleerd worden om het probleem met haar speelgenootje op te lossen. Als ze leren zelf dingen op te lossen krijgen ze meer zelfvertrouwen en voelen ze zich trots over het resultaat (Jongens en meisjes gedrag, z.d.).

Contact

Contact vanuit het kind

In hoeverre er sekseverschillen zijn in hoe kinderen met groepswerkers omgaan is weinig onderzocht. Uit onderzoek van Fabes, Martin en Hanish (2003) komt naar voren dat meisjes, wanneer ze in een groep meisjes spelen, het meest in de buurt van een volwassene spelen. Meisjes blijken vaker dan jongens een spelactiviteit te kiezen waarbij een volwassene betrokken is of die door een volwassene georganiseerd is (Fabes, Martin & Hanish, 2003). Een groepswerker kan hierop inspelen door hierbij aan te sluiten en meisjes deze gestructureerde spelen met sociale regels te bieden. Dit kan bijvoorbeeld belangrijk zijn als meisjes gemotiveerd moeten worden voor een bepaald spel. Aan de andere kant kan je als groepswerker ook het spel zonder regels stimuleren

bij meisjes. Dit kan bijvoorbeeld ingezet worden om meisjes te stimuleren wat zelfstandiger te worden doordat ze eigen regels moeten verzinnen. Als groepswerker is het dus belangrijk om af te wegen wat het doel is met de ingezette interventie.

Contact vanuit de groepswerker

In een onderzoek van Tajik (2011) komt naar voren dat de groepswerker evenveel aandacht aan jongens als meisjes geeft. Wel blijkt dat de groepswerker met meisjes vaker gaat lezen en meisjes vaker opdrachten geeft dan jongens. Dat groepswerkers vaker met meisjes lezen zou een reden kunnen zijn waarom meisjes meer taalvaardig zijn als jongens.

In het onderzoek kijkt Tajik (2011) naar de instructie die ouders geven binnen hun eigen omgeving en in het laboratorium. In het laboratorium kregen de jongens en meisjes even veel instructie van hun ouders bij het oplossen van een sociaal probleem. In de thuissituatie blijken moeders meer instructie te geven aan dochters dan aan zonen. Doordat meisjes meer instructies krijgen, weten meisjes beter hoe ze zich moeten gedragen in sociale situaties dan jongens. Een gevolg hiervan is dat meisjes minder ruimte hebben om zelf te exploreren en zelf oplossingen te bedenken (Fagot, 1998).

Uit de observaties van de reacties van de ouders blijkt dat vaders hun dochters meer in de gaten hielden en hen vaker hielpen dan hun zonen. Moeders blijken hun dochters niet meer hulp te geven dan hun zonen (Hagan & Kuebli, 2006). Zowel bij het onderzoek van Hagan en Kuebli (2006) als het onderzoek van Fagot werd gevonden dat dochters meer instructies en hulp krijgen. Het is belangrijk om als vrouwelijke groepswerker je hiervan bewust te zijn en de meisjes ook ruimte te geven om zelf oplossingen te bedenken en zelf te exploreren.

Constructiespel

Meisjes spelen niet zo graag constructiespel als jongens. Om dit toch te motiveren zou de groepswerker alternatieve materialen aan kunnen bieden om ook hen te interesseren voor constructiespel (Jansen- Vos & Brandwijk, 2006). Dit is belangrijk omdat constructiespel de ontwikkeling van rekenvaardigheden en het wiskundig inzicht stimuleert zoals in deelvraag 2 beschreven staat.

Conclusie

In het contact met meisjes moeten groepswerkers letten op het introverte gedrag van meisjes. Door middel van spel kan hierop ingegaan worden. Bij meisjes zijn volwassenen sneller geneigd om beschermend en/of behulpzaam op te voeden. Hierdoor kan de ontwikkeling van het zelfvertrouwen minder kans krijgen. Dit kan gestimuleerd worden met spel en in het spel. Meisjes zijn taalvaardig sterker en komen te kort aan inzicht en rekenvaardigheden. Om dit te stimuleren is constructiespel belangrijk. Om het aantrekkelijker te maken voor meisjes kan gebruik gemaakt worden van andere materialen. In de hulpverlening wordt vaak begeleiding geboden door vrouwelijke groepswerkers. Een vrouwelijke groepswerker kan zich verplaatsen in een meisje vanuit haar eigen ervaringen. Hierdoor kan zij de meisjes beter aansturen en begeleiden bij de ontwikkeling en keuzes.

Hoofdstuk 7

Hoe kan de groepswerker aansluiten bij het spelgedrag van jongens in de leeftijd van 7, 8 en 9 jaar?

Zoals eerder in dit onderzoek al naar voren kwam, kunnen opvoeders veel invloed uitoefenen op het spelgedrag van hun kind. Daarbij was ook te lezen dat bepaald spelgedrag ook bepaalde vaardigheden ontwikkelt. In dit hoofdstuk wordt hier verder op ingegaan en worden aanbevelingen gegeven over hoe groepsleiders aan kunnen sluiten bij spelgedrag van jongens en waarom dit belangrijk is.

Het is 's ochtends vroeg. Victor is drie en hij is de slaapkamer van zijn ouders in gegaan. Zij slapen nog. Hij kijkt om zich heen, wat zou hij kunnen doen? De breinaald die hij ziet liggen, blijkt een uitstekend instrument te zijn om te kijken hoe diep het gat van het stopcontact eigenlijk is. Zijn moeder wordt wakker, ziet hem een breinaald in het stopcontact steken, schrikt zich wild en roept: 'Victor, niet doen!' (Delfos, 2008)

Omgaan met kwaliteiten

Op zoek naar kwaliteiten

Woltring (2011) verteld dat vrouwen in de kinderopvang en in het basisonderwijs soms aangeven dat ze meer moeite hebben met de manier waarop jongens leren en zich ontwikkelen. Ze ervaren het als een last, en noemen hen vervolgens lastig in vergelijking met de meisjes. Vrouwen zien daarom eerder gevaar of verwachten eerder dat enig spel of gedrag wel eens uit de hand zou kunnen lopen en handelen volgens die verwachting. Het zien van gevaren gaat bij vrouwen soms wel eens te ver. Leren gaat namelijk door vallen en opstaan (Woltring, 2007). Jongens worden daardoor eerder geremd, vaak voordat ze zelf in de gaten krijgen dat ze problemen veroorzaken of hun spel gevaarlijke elementen bevat.

Vaak is er de neiging om veel te waarschuwen en te corrigeren. Er kan onzekerheid worden gecreëerd onder hen door te zeggen dat ze niet aan elkaar mogen zitten. Door fysieke aanrakingen leren jongens elkaar namelijk te respecteren. Het is daarom goed om jongens een aantal momenten op een dag te geven waarin ze kunnen stoeien en rennen. Hierna ontstaat dan rust om zich te kunnen concentreren. Uit de observaties van dit onderzoek komt ook naar voren dat er tussen jongens veel meer fysiek contact is dan tussen meisjes. Tijdens de observaties waren er momenten waarop de vrouwelijke observatoren geneigd waren om de jongens uit elkaar te halen. Een vrouwelijke reactie, die vanuit de literatuur ook herkend wordt (Vos, 2010; Jongens en meisjes gedrag, z.d.).

Het belangrijkste is dat jongens zodanig moeten worden begrensd, gecorrigeerd en gestimuleerd dat ze zich blijven ontwikkelen. Ook houden ze hierdoor plezier in nieuwe uitdagingen, kennis en inzicht en in de volwassenen met wie ze omgaan. Daarnaast zullen ze kunnen blijven genieten van hun sterke kanten en pakken ze op waar ze achterlopen.

Een voorbeeld dat Woltring (2011) aanhaalt gaat over een vakantieprogramma met een activiteiten aanbod waarbij de jongere en oudere kinderen zelf mogen kiezen aan welke activiteit ze meedoen. De groepswerkers benoemden dat ze het lastig vinden om de oudere jongens geboeid te krijgen voor de vrouwelijke activiteiten. Voor jongens is rangorde belangrijk, zij zullen zich aan elkaar meten. Wanneer één bepaalde jongen (de leider) deelneemt aan een activiteit zal de rest diegene

volgen. Door de groepswerkers kan hierop in worden gespeeld door juist deze jongen te betrekken in de activiteiten (Woltring, 2011).

Aansluiten bij kwaliteiten

Aansluiten bij wat jongens goed kunnen (vaak beweging, experimenteren, abstractie en fantasie) maakt ruimte voor en geeft vertrouwen in de ontwikkeling van wat ze vaak minder goed kunnen (taal, empathie, sociale vaardigheden en planning). Opvoeders, leraren of begeleiders kunnen een voorbeeld zijn voor de jongens. Tegenwoordig is er veel aandacht voor de achterstand van de jongens in het onderwijs of hun ongewenste gedrag. Hierbij worden hun kwaliteiten nog wel eens over het hoofd gezien. Die kwaliteiten kunnen verloren gaan als jongens hierin niet gesteund worden in hun ontwikkeling. Het is dus belangrijk dat er ook uitdagingen zijn in hun spel waardoor hun fantasie, het experimenteergedrag, de creativiteit en het uitproberen optimaal tot hun recht kunnen komen. Aansluitend bij waar hun interesses liggen (Woltring, 2011).

Belangrijk in het aansluiten bij het spelgedrag van jongens is het inspelen op hun energie, motieven, dilemma's, op hun kwaliteiten en op hun perspectieven. Ook kunnen ze een voorbeeld zijn. Jongens met een eigen 'drive' brengen het ver. Maak contact met hun motieven of help die te ontwikkelen. Wees altijd nieuwsgierig naar het gedrag, kijk en luister. Geef ruimte en wanneer nodig trek een grens of confronteer. Geef een rustige uitleg bij deze grenzen (Woltring, 2011). Om erachter te komen waar deze grenzen gesteld moeten worden kan het helpen om dit met collega's te bespreken. Met name mannelijke groepswerkers zouden hier een helpende rol in kunnen aannemen. Daarnaast kan je er ook over in gesprek gaan met de jongens, om duidelijk te krijgen wat zij prettig vinden en de veiligheid te waarborgen.

Gevoelens uiten

Om jongens verder te laten ontwikkelen in bijvoorbeeld het praten over gevoelens is jongens laten bewegen in spel heel belangrijk. Bij bewegen wordt de samenwerking tussen de twee hersenhelften geactiveerd. De samenwerking tussen deze twee helften is belangrijk bij het praten over gevoelens. Geef jongens dus uitgebreid de gelegenheid om zich te bewegen.

Lauk Woltring (2011):
"Mannen hoeven niet aan vrouwen te worden, evenmin als andersom. Mannen kunnen hun eigen kracht ontwikkelen identiek en dátgene doen waar zij goed in zijn, maar kunnen ook leren in die zaken die hen minder gemakkelijk komen aangewaaid." Dit geldt natuurlijk ook voor kinderen en hun spelgedrag en de daarbij behorende vaardigheden die ontwikkeld worden bij bepaald spel.

Ook uiten jongens zich vaak door luidruchtig te zijn en hyperactief. Zoals al eerder gezegd is vinden volwassenen dit lastig en zetten ze dit gedrag stop. Maar het is juist belangrijk om te gaan zoeken naar de oorzaak van dit gedrag. Dit kan door ze tijd en aandacht te geven, zodat zij de kans krijgen om te laten horen en zien wat hen bezig houdt. Daarnaast is het ook belangrijk om juist tussen deze spelmomenten momenten van rust in te lassen. Hierdoor krijgen jongens de gelegenheid om ervaringen te verwerken. Denk dan aan een puzzeltje maken of een boekje lezen. Jongens hebben het nodig om te stoeien, te rennen en lekker wild bezig te zijn. Ze uiten hun contacten veel op een fysieke manier zoals duwen, trekken stoeien etc. Op deze manier laten zij elkaar voelen wie ze zijn en waar hun grenzen liggen (Jongens en meisjes gedrag, z.d.).

Man-vrouw verschillen in het contact

Er zijn altijd al veel vrouwen geweest in de hulpverlening, kinderopvang etc. Het is algemeen bekend dat er meer mannen moeten komen op plekken waar kinderen aanwezig zijn. Vooral jongens hebben veel aan een mannelijk rolmodel, omdat mannen toch anders omgaan met kinderen dan vrouwen. Ze

hebben een andere belangstelling en bieden daardoor ook andere mogelijkheden. Ook hebben jongens mannen nodig om zich mee te vergelijken. Vaak zijn mannen actiever met jongens en laten hen meer hun gang gaan. Ook het corrigeren gebeurt vaak met minder omhaal van woorden en wat meer humor (Woltring, 2007).

Mannen doen van nature vaker wat meer fysieke activiteiten. Daarbij moet gedacht worden aan stoeien en wilde spelletjes. Dit is niet alleen leuk voor de jongens, maar ook is het goed voor het zelfvertrouwen en de motoriek (Jongens en meisjes gedrag, z.d.).

Spelvormen

Samenwerken, competitie of allebei?

Jongens doen graag mee aan spel waarin een competitie-element aanwezig is. Ze organiseren ook vaker wedstrijdje dan meisjes. Moet je jongens nu uitdagen met competitie of moet je ze ook mee laten doen in het samenwerken en praten in spel met meisjes? Het competitie-element heeft voor- en nadelen. Verliezen is soms niet erg omdat een kind zich dan kan leren verbeteren. Maar als een kind altijd verliest kan dit een negatieve invloed op het zelfvertrouwen hebben. Ook kan competitie onderlinge strijd en ruzies aanwakken. Het kan dus sterke emoties oproepen bij kinderen. Daarom wordt er door groeps werkers vaak afgewisseld in het aanbod van spel tussen competitie, samenwerking en plezier (Schreuder, Boogaard, Fukkink en Hoex, 2010).

Constructiespel

Om het constructiespel beter te laten ontwikkelen is het belangrijk om als groeps werker rekening te houden met de echtheid van de constructie. Laat jongens uitproberen en experimenteren zonder duidelijk doel. Ook is het belangrijk dat het constructiespel voldoet aan technische complexiteit. Om het taal-denken binnen constructiespel te bevorderen is het belangrijk om voorwerpen en handelingen te benoemen en te beschrijven. Beschrijf daarnaast als groeps werker ook vormgevingen en constructies en vergelijk de situaties. Door te motiveren waarom voor bepaalde handelingen en materialen is gekozen zal het taal-denken bevorderd worden (Janssen-Vos & Brandwijk, 2006)

Onderzoeken is niet slopen

Het kunnen onderzoeken van materiaal is bij jongens van belang. Als er bijvoorbeeld later in huis iets kapot gaat heeft het kind er baat bij dat hij al verschillende materialen heeft onderzocht en weet hoe hij er mee moet werken (Delfos, 2008). Hieruit kan dus geconcludeerd worden dat het van belang is om jongens ook de ruimte te geven om materiaal te verkennen. Bijvoorbeeld door ze af en toe misschien wel iets uit elkaar te laten halen en weer in elkaar te laten zetten.

Fantasiespel

Zoals in hoofdstuk 3 al naar voren kwam, spelen jongens in doen-alsof-spelletjes meer buiten. Dit is belangrijk voor de ontwikkeling van hun sociale vaardigheden zoals bijvoorbeeld leiderschap. Daarnaast leren ze in groepsverband plannen te ontwikkelen en uit te voeren. Buiten spelen is belangrijk voor de sociaal-emotionele ontwikkeling, maar ook voor de motorische ontwikkeling. Daarom is het voor jongens belangrijk om genoeg buiten te kunnen spelen. Volgens Delfos (2008) zullen er omstandigheden en ruimte moeten worden gecreëerd en moet er materiaal gegeven worden om deze doen-alsof-spelletjes te kunnen spelen (Delfos, 2008).

Conclusie

Martine Delfos (2008) stelt dat je bij het opvoeden oog moet hebben voor de sekse van het kind, maar ook voor je eigen sekse. Dit geldt natuurlijk ook voor het opvoeden in spelgedrag. Want als je jezelf vaak al slecht begrijpt, hoe zou je dan de andere sekse altijd maar kunnen begrijpen (Delfos, 2008)?

Vrouwelijke groepsworkers begrijpen jongens dus vaak minder waardoor ze worden afgeremd in hun spel. Jongens krijgen zo niet de kans om zelf de oorzaak van hun problemen te zien. Het is belangrijk om bij jongens aan te sluiten door uitdagingen in het spel aan te bieden. Hierdoor komen fantasie, experimenteergedrag, creativiteit en uitproberen tot hun recht. Aansluiten bij het spel betekent ook dat jongens ruimte moeten krijgen om te bewegen. Volwassenen zetten dit drukke spel vaak stop omdat ze het lastig vinden. Het is ook belangrijk om gebruik te maken van de mannelijke groepsworkers. Mannen doen van nature meer fysieke activiteiten en zijn actiever. Ze laten de kinderen meer hun gang gaan. Vrouwen corrigeren het gedrag vaak eerder. Een afwisseling tussen competitie en samenwerking in het spel is belangrijk om aan te sluiten bij de kwaliteiten van de jongens en om andere kwaliteiten aan te leren. In fantasiespel is het belangrijk om omstandigheden en ruimte te bieden aan jongens.

Als het gaat om constructiespel is het belangrijk om te weten dat het spel moet voldoen aan echtheid en technische complexiteit. Hierdoor kunnen de kwaliteiten van de jongens versterkt worden. Het taal-denken is daarnaast een aandachtspunt. Om dit te stimuleren kan tijdens het constructiespel benoemd en beschreven worden wat er wordt gedaan.

Hoofdstuk 8

Wat kunnen de consequenties zijn voor de groepswerker bij het aanbieden van spelmateriaal als er wordt gekeken naar het methodisch werken met jongens en meisjes in de leeftijd van 7, 8 en 9 jaar?

Het kind is vormbaar, niet maakbaar. We kunnen niet uit een kind halen wat er niet in zit, hoe graag we dat ook zouden willen (Delfos, 2008).

Jongens en meisjes worden verschillend behandeld, de vraag is in hoeverre dat terecht is. Maar de vraag is net zo goed of jongens en meisjes wel genoeg verschillend behandeld worden. In dit hoofdstuk wordt er ingegaan op de vraag in hoeverre er rekening gehouden moet worden met de verschillen tussen jongens en meisjes in de opvoeding en het onderwijs.

Er zijn verschillende standpunten over de vraag in hoeverre er rekening moet worden gehouden met sekseverschillen in de opvoeding en het onderwijs. Een van de standpunten is dat het verschil tussen jongens en meisjes moeten worden gerespecteerd om aan te kunnen sluiten bij de natuurlijke behoefte en de belevingswereld van kinderen. Een ander standpunt is dat de groepswerker gemengd spelen actief moet bevorderen om zo de sociale ontwikkeling te stimuleren. Zo leren kinderen om te gaan met jongens en met meisjes. Tijdens de observaties werd gezien dat jongens en meisjes elkaar beïnvloeden. Jongens en meisjes zouden in het samenspel dus kwaliteiten kunnen uitwisselen en stimuleren. Een combinatie van deze twee standpunten is ook mogelijk. Gemengde groepen zijn de norm bij gezamenlijke groepsmomenten. Maar wanneer kinderen vrij spelen kunnen ze eigen keuzes maken met betrekking tot samen spelen (Boogaard & Fukkink. & Hoex & Schreuder, 2010).

Een groepswerker of opvoeder gaat over het algemeen niet stereotiep om met sekserollen (Leaper&Friedman, 2007; Tjaik,2011; Boogaard& Fukkink & Hoex & Schreuder, 2010). Onderdelen van een programma worden niet beschreven als 'voor jongens' of 'voor meisjes'. Een ruimte wordt niet beschreven als 'meisjeskamer' maar als 'verkleedkamer', en niet als 'jongenshoek' maar als 'sporthoek'. Zo wordt voorkomen dat de groepswerker de kinderen een norm oplegt die hen onvoldoende vrijheid geeft om te ontdekken wie zij zijn (Boogaard& Fukkink & Hoex & Schreuder, 2010).

Volgens Woltring (2011)moet er bewust worden ingespeeld op de uiteenlopende ontwikkelingsopgaven van jongens en meisjes. Gelijke behandeling werkt meestal niet omdat die niet goed aansluit bij de eigen ontwikkelingsmogelijkheden, behoeften en taken van jongens en meisjes. Werken met gevoel voor sekseverschillen kan daarbij veel uitmaken en ertoe leiden dat zowel jongens als meisjes uitgroeien tot gebalanceerde persoonlijkheden (Woltring, 2011).

Delfos (2008) beschrijft in haar boek dat er een dorp nodig is om een kind op te voeden. Volgens haar wordt daar geen mankracht mee bedoeld, maar de diversiteit aan mensen. Diversiteit is nodig om alle kwaliteiten van één kind aan te raken. Er zijn zoveel mensen nodig omdat een mens rijk is aan mogelijkheden (Delfos, 2008).

*"It takes a village
to raise a child,"
zeggen de
Nigerianen
(Delfos, 2008)*

Het kind wel of niet stimuleren om met ander speelmateriaal te spelen?

Het is belangrijk om kinderen te stimuleren om te spelen met ander materiaal dan dat ze zijn gewend. Daarnaast is het belangrijk om samen met het kind op zoek te gaan naar materiaal waar het kind wel voldoening uit haalt (Janssen-Vos & Brandwijk, 2006). In de observaties hebben de observatoren een aantal soorten materiaal aangeboden bij kinderen. Ze mochten kiezen uit tekenen, spelen met lego of spelen met verkleedkleden. Toen de observatoren hen uiteindelijk vertelden dat ze graag nog meisjes wilden hebben die met de lego gingen spelen gingen veel meisjes hiermee akkoord. Later vertelden de meesten dat ze wel vaker met lego speelden of dat ze het leuk vonden. Voor het rollenspel merkten de observatoren dat kinderen minder goed te motiveren zijn. Dit verschilde wel, maar het merendeel gaf aan het niet te willen. Dit zou kunnen komen door de ruimtes. De ruimtes waar de observaties plaats vonden, hadden meerdere ramen. Het zou kunnen dat de kinderen zich hierdoor schaamden, vooral in combinatie met de filmcamera. Een aantal kinderen benoemden dit ook: "Het is maar goed dat niemand dit ziet".

Oorlogsspeelgoed, mag dat wel?

Al sinds de oudheid spelen kinderen met miniatuur oorlogstuig. Met pijl en boog, tinnen soldaatjes, indianentooien en klapperpistooltjes. Vanuit een tentoonstelling waarin speelgoed werd gebruikt voor propagandadoeleinden kwam de vraag naar voren: Mag oorlogsspeelgoed wel? Spelend kan een persoon iets of iemand anders worden, terwijl dezelfde persoon tegelijkertijd zichzelf blijft zo gaf de Rotterdamse hoogleraar culturele sociologie Zijdeveld (1992) aan. Het is de grote kracht van spel, en dat moet heel duidelijk worden onderscheiden van de realiteit. Kinderen maken dat onderscheid, maar volwassenen hebben het veel moeilijker met dit onderscheid. Zij denken al gauw dat het om 'agressie' gaat. Kinderen zelf weten vaak goed wanneer het om spel gaat. Als het uit de hand loopt zien ze dat wel: kinderen gaan elkaar pijn doen, gaan huilen en willen stoppen met het spel (Wegener- Spöhring, 1989). Wat in het spel wel kan, kan in het echt vaak niet. Gebeurtenissen en nare ervaringen (als pesten, kritiek, gezinsproblemen etc.) van kinderen uit het dagelijkse leven worden op deze manier verwerkt en geïntegreerd in hun cognitieve organisatie (Singer, 1973). Het spelen met oorlogsspeelgoed maakt kinderen niet agressief zo blijkt uit verschillende onderzoeken (Jenvey, 1992, Harinck & Hellendoorn, 1992). Groepsleiders moeten dus na blijven denken of het spel is of dat de kinderen gewoon aan het stoeien zijn, zodat ze niet steeds geremd worden in het spel (Hellendoorn, 1992).

Het prikkelen van spel

Voor het prikkelen van spelen bij kinderen zijn het speelmateriaal, de speelbagage en de speelruimte belangrijke factoren. Daarvan zijn het toevoegen van speelmateriaal en het vergroten van speelbagage doorgaans makkelijker te realiseren dan het aanpassen van de speelruimte. Uit buitenlandse onderzoeken komt volgens Schimmer- Broere (2010) naar voren dat een groene speelplek (t.o.v. een traditionele speelplek) in verschillende opzichten een duidelijke meerwaarde heeft, namelijk:

- meer mogelijkheden tot sociale inclusie
- hogere speelkansen en speelmogelijkheden
- toename in betrokkenheid tot het milieu
- verbetering van schoolsuccessen

In het experiment wat Schimmer- Broere (2010) gedaan heeft, wordt bevestigd dat het aanbieden van speelmateriaal en het vergroten van de speelbagage door het doen van spelsuggesties een positieve invloed heeft op de spelbeleving van kinderen. Bij jongens is dit positieve effect groter en het negatieve effect hiervan minder groot, in vergelijking met meisjes.

Bij de inrichting van een speelplek is het dus belangrijk om goed rekening te houden met de verschillende speelbehoeften van jongens en meisjes. Zo is een zandbak bijvoorbeeld een veilige plek waar jongens de ruimte hebben om te stoeien (Schimmer- Broere, 2010).

In het onderzoek van Schimmer- Broere (2010) is ook gekeken naar de voorkeur van jongens en meisjes voor een speelterrein. Hieruit blijkt dat het merendeel van de kinderen de voorkeur geeft aan een kleurrijk speelterrein met de nadruk op veel speeltoestellen. Dicht daarachter volgt het speelse en ontdekkende speelterrein met natuurlijke materialen zoals water, zand en hout. Een groepswerker kan hier bijvoorbeeld op inspringen door af en toe naar een speeltuin te gaan met de kinderen, die aansluit bij hun interesses.

Een sekseneutrale opvoeding?

Bij een seksebewuste opvoeding zijn er een aantal dingen belangrijk om te aan te denken.

- Kinderen nemen het gedrag van hun opvoeder over. Het is dus belangrijk om het goede voorbeeld te geven. Hoe denkt de opvoeder of groepswerker zelf over de verdeling in taken en mogelijkheden?
- Een opvoeder is snel geneigd om (on)bewust anders te reageren op jongens dan op meisjes. Zo krijgen meisjes bijvoorbeeld een complimentje wanneer ze sociaal gedrag laten zien, terwijl jongens een compliment krijgen wanneer ze initiatief genomen hebben. Het is dan ook beter om over leuke en niet leuke spelletjes te spreken in plaats van geslachtspecifieke bewoording. Om een neutrale houding te kunnen aannemen is het goed om naar de persoonlijkheid van het kind te kijken, in plaats van naar zijn/haar geslacht.
- Doorbreek vastgeroeste gewoontes en laat het kind doen waar het voorkeur naar heeft. Zo kan voetbal ook heel leuk zijn voor meisjes en een kookfornuis voor jongens.
- Leef niet in de blauwe/roze wereld. Typische jongens- of meisjesspeelgoed is prima wanneer het met mate is. Zo zijn er van puzzels, stiften en spelletjes ook een neutrale variant. Hiermee wordt het samenspel gelijk bevorderd (Groeimee, z.d.).

Als er rekening wordt gehouden met verschillen tussen de kinderen mag dit nooit leiden tot ongelijkwaardigheid, ongelijke kansen of uitsluiting (Meij, 2005).

Een sekseneutrale opvoeding heeft vooral te maken met het gezonde verstand. Stimuleer kinderen om hun gezonde verstand te gebruiken, en gebruik dit zelf ook. Een groepswerker moet zijn blik open proberen te houden, want ook een groepswerker is beïnvloed door de wereld om zich heen. Stimuleer kinderen om verder te kijken dan de clichés en maak hen duidelijk dat er heel veel verschillende mogelijkheden zijn (Groeimee, z.d.).

Voor de begeleiding is het belangrijk om als groepswerker de kinderen goed te observeren. Naast duidelijk jongens en duidelijk meisjes gedrag zijn er, zoals de observatoren al eerder zeiden, natuurlijk veel individuele verschillen. Zo zijn er bijvoorbeeld rustige jongens en wilde, luidruchtige meisjes. Door te accepteren dat ieder kind anders en uniek is, kan er veel begrip ontstaan. Jongens en meisjes maken een andere ontwikkeling door. Door goed te luisteren en te kijken kan een begeleider aan beide behoeften voldoen (Jongens en meisjes gedrag, z.d.).

Conclusie

Om kinderen zoveel mogelijk hun eigen kwaliteiten te laten ontdekken is het belangrijk om kinderen te stimuleren om samen te spelen met de andere sekse. Woltring (2011) geeft aan dat een gelijke behandeling van de seksen geen oplossing is. De kwaliteiten van jongens en meisjes komen dan niet tot hun recht. Wat dus wel erg belangrijk is, is om bewust om te gaan met het seksspecifieke kenmerken binnen het (spel) gedrag. In een groep met kinderen zijn ook veel verschillende groepswerkers aanwezig. Elke groepswerker heeft zijn of haar eigen kwaliteit. Maak dus gebruik van de diversiteit aan groepswerkers. Het is belangrijk om kinderen te stimuleren tot ander spelmateriaal door ze te prikkelen met spelmateriaal, speelbagage en de speelruimte. Hierdoor zal het duidelijker zijn waar de voorkeuren van het kind ligt. Het belangrijkste voor de groepswerker is dus om het gezonde verstand te gebruiken en dit ook te stimuleren bij de kinderen. Doe dit met een open blik en vermijd clichés.

Hoofdstuk 9: Discussie/ conclusie

Wat zijn de verschillen en overeenkomsten in spelen normaliter bij jongens en bij meisjes van 7, 8 en 9 jaar en hoe kan een groepswerker rekening houden met deze verschillen bij kinderen op een leefgroep?

Om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden, wordt er in deze conclusie kort ingegaan op verschillen en overeenkomsten in het spel van jongens en meisjes van 7,8 en 9 jaar en hoe daar bij kan worden aangesloten.

Wanneer er gekeken wordt naar de verschillen en overeenkomsten in spel tussen jongens en meisjes kan er geconcludeerd worden dat er wel degelijk verschil is in het spel. Na geconcludeerd te hebben dat er verschillen in spel zijn komt de vraag naar voren waar die verschillen dan vandaan komen. Dit kan genetisch bepaald zijn en/of door de omgeving beïnvloed worden. Wel is het duidelijk dat het seksspecifieke gedrag van kinderen versterkt wordt als ze met hun eigen sekse spelen. Als groepswerker is het belangrijk om daar bewust van te zijn. Als de groepswerker zich daar bewust van is kan hij of zij het kind echt zichzelf laten zijn in spel door te proberen om geen invloed uit te oefenen op het spel.

Overeenkomsten

Tijdens het tekenen werden de kinderen door elkaar beïnvloed in de keuze van het thema wat het kind aan het tekenen was.

De overeenkomst tussen jongens en meisjes is dat ze beide voorkeur hebben voor het spelen met de eigen sekse. In de literatuur wordt er meer gesproken over de verschillen in spel bij jongens en meisjes dan over de overeenkomsten.

Verschillen

Rough-and-tumble spel versus verzorging en uiterlijk

Jongens laten meer rough-and-tumble spel zien, meisjes richten zich meer op het verzorgen en het uiterlijk. Jongens spelen jongensachtig, ook met meisjes-speelgoed (Valck, 2011). Wanneer meisjes jongensspeelgoed in handen krijgen is daarin ook weer de structuur belangrijk. Jongens spelen liever buiten in grotere groepen als meisjes en nemen daarbij meer ruimte in. Meisjes hebben een voorkeur voor het binnenspelen in spelen in kleinere groepen.

Technisch inzicht en taalvaardigheid

Jongens zijn over het algemeen technischer aangelegd wat zich vooral laat zien in constructief spel. Meisjes daarentegen bezitten vaak meer inlevingsvermogen en zijn taalvaardiger wat naar voren komt in het rollenspel.

Tekenen

Jongens en meisjes hebben voorkeur voor verschillende kleuren. De observaties hebben de voorkeur bevestigd uit de literatuur dat jongens meer voertuigen tekenden en meisjes vooral lieflijke tekeningen hadden met bijvoorbeeld bloemen, hartjes en dieren. Jongens hebben meer voorkeur voor constructiespel dan meisjes. Meisjes zijn meer gericht op schoonheid en sfeer.

Lego

Vanuit de literatuur komt naar voren dat jongens meer voorbeelden nabouwen en meisjes vooral rollenspel gebruiken tijdens het legospel. Vanuit de observaties is dit niet gezien. Dit zou zo kunnen zijn omdat het onderzoek hier niet specifiek op gericht is en er algemeen lego is aangeboden aan de kinderen. De theorie die gebruikt is voor dit onderzoek kwam van het legoconcern LEGO. Zij gingen er vanuit dat hun lego alleen gericht was op jongens. In dit onderzoek gingen ze onderzoeken hoe ze

meisjes ook kunnen laten spelen met hun lego. Hier gingen ze op in door levendige poppetjes en legosteentjes in pasteltinten aan te bieden. Het zou kunnen zijn dat zij bevooroordeeld te werk gingen. In korte interviews met de kinderen na het spel moment vertelden zowel jongens als meisjes dat ze vaker met lego spelen.

Lego voorbeelden

Tijdens de spelmomenten met het lego werd er basislego aangeboden en daarnaast een gedeelte technisch lego. De voorbeelden die erbij aangeboden werden waren voornamelijk gericht op het basislego. Hierdoor is wel gezien dat de jongens voorkeur hebben voor technische blokjes, maar niet dat ze de voorbeelden nabouwd. Sommige kinderen keken wel naar de voorbeelden maar gebruikten ze vervolgens niet. Het zou zo kunnen zijn dat de voorbeelden die aangereikt waren niet aantrekkelijk genoeg waren voor deze leeftijdsgroep.

Individueel spel en rollenspel

Bij de duo's die samen één bouwwerk maakten werd er rollenspel gezien, wat in de literatuur aan meisjes gekoppeld is. De duo's die dit deden was een jongensduo en een meisjesduo. Het verschil met de literatuur kan te maken hebben met het feit dat de duo's door de observatoren zijn samengesteld. De kinderen kenden elkaar wel en konden volgens de leerkrachten samenspelen. Hierdoor zou het kunnen zijn dat het legospel voornamelijk individueel gespeeld werd.

Fantasiespel

De thema's in rollenspel zijn verschillend tussen jongens en meisjes. De meisjes spelen bijvoorbeeld 'vader-en-moedertje' of 'schooltje' en de jongens 'cowboy' of 'militairtje'. In de observaties werd dit niet herkend. Dit zou als reden kunnen hebben dat er weinig rollenspel is gezien tussen de kinderen. Dit zou kunnen komen door de leeftijd van de kinderen en de duur van het spelmoment. Kinderen voelden zich te oud om zich over te geven aan het spel. Af en toe werden er schaamgevoelens benoemd. Daarnaast zou 15 minuten te kort kunnen zijn omdat er soms in de laatste paar minuten wel rollenspel leek te ontwikkelen. Wat er wel naar voren kwam in de observaties is dat er verschillende voorkeuren voor kleding waren wat gedeeltelijk met bovenstaande thema's overeen komt.

Gevaarlijke jongens en behulpzame meisjes

Jongens zijn gevaarlijker in hun spel dan meisjes. Dit komt doordat hun testosterongehalte hoger is (Delfos, 2008). De observaties van het onderzoek bevestigen dit. Jongens lieten vooral rough-and-tumble spel zien en leggen keuzes van kleding bij de ander op. Meisjes waren vooral behulpzaam in het contact en hielpen elkaar met het aantrekken en uittrekken van kleding. In bovenstaand verschil tussen jongens en meisjes is het verklaarbaar dat jongens meer een machtsstrijd laten zien omdat jongens vaak wordt meegegeven dat ze stoer en dapper moeten zijn. Meisjes daarentegen wordt vooral verteld dat ze lief en behulpzaam moeten zijn.

Hoe moet er omgegaan worden met de verschillen en overeenkomsten in spel van jongens en meisjes?

Martine Delfos (2008) stelt dat er bij het opvoeden oog moet zijn voor de sekse van het kind, maar ook voor de eigen sekse. Dit geldt natuurlijk ook voor het opvoeden in spelgedrag. Want als iemand zichzelf vaak al slecht begrijpt, hoe zou hij of zij dan de andere sekse altijd maar kunnen begrijpen?

Meisjes

In het contact met meisjes moeten groepswerkers letten op het introverte gedrag van meisjes. Doormiddel van spel kan hierop ingegaan worden. Bij meisjes zijn volwassenen sneller geneigd om beschermend en/of behulpzaam op te voeden. Hierin kan de ontwikkeling van het zelfvertrouwen minder kans krijgen. Dit kan gestimuleerd worden met spel en in het spel. Om rekenvaardigheden te

stimuleren is constructiespel belangrijk. Om het aantrekkelijker te maken voor meisjes kan gebruik gemaakt worden van andere materialen. Een vrouwelijke groepswerker kan zich verplaatsen in een meisje vanuit haar eigen ervaringen. Hierdoor kan zij het meisjes beter aansturen en begeleiden bij de ontwikkeling en keuzes.

Doordat meisjes meer instructies krijgen, weten meisjes beter hoe ze zich moeten gedragen in sociale situaties dan jongens. Een gevolg hiervan is dat meisjes minder ruimte hebben om zelf te exploreren en zelf oplossingen te bedenken (Fagot, 1998). Het is hierin belangrijk om te kijken of een meisje meer exploratie nodig heeft en meer gestimuleerd moet worden om zelf oplossingen te bedenken.

Jongens

Vrouwelijke groepswerkers begrijpen jongens vaak minder waardoor ze worden afgeremd in hun spel. De jongens krijgen zo niet de kans om zelf de oorzaak van hun problemen te zien. Het is belangrijk om bij jongens aan te sluiten door uitdagingen in het spel aan te bieden. Hierdoor komen hun kwaliteiten meer tot hun recht. Aansluiten bij het spel betekent ook door jongens veel te laten bewegen. Volwassenen zetten dit drukke spel vaak stop omdat ze het lastig gedrag vinden. Maar door beweging wordt de samenwerking van de hersenhelften gestimuleerd wat juist belangrijk is bij het praten over gevoelens. Mannen doen meer fysieke activiteiten en zijn actiever. Ze laten jongens meer hun gang gaan.

Ook onderzoeken jongens graag voorwerpen. Vrouwen interpreteren dit vaak als slopen, maar juist dit onderzoeken is belangrijk om (zo lang het niet te ver gaat) te laten gebeuren.

Een afwisseling tussen competitie en samenwerking in het spel is belangrijk om aan te sluiten bij de kwaliteiten van jongens en om andere kwaliteiten aan te leren.

Als het gaat om constructiespel is het belangrijk om te weten dat het spel moet voldoen aan echtheid en technische complexiteit. Hierdoor kunnen de kwaliteiten van jongens versterkt worden. Het taal-denken is daarnaast een aandachtspunt. Om dit te stimuleren kan tijdens het constructiespel benoemd en beschreven worden wat er wordt gedaan.

Algemeen

Met name in de hulpverlening is het belangrijk om kinderen zoveel mogelijk hun eigen kwaliteiten te laten ontdekken. Verder is het van belang om kinderen te stimuleren om ook samen te spelen met de andere sekse. Ook is het belangrijk om bewust te zijn dat als een groepswerker zegt dat iets 'voor jongens' of 'voor meisjes' is, kinderen dit over nemen. Meisjes zullen bijvoorbeeld niet zo snel met lego spelen als een groepswerker aangeeft dat dit voor jongens is.

Woltring (2011) geeft aan dat een gelijke behandeling van de seksen geen oplossing is. De kwaliteiten van jongens en meisjes komen dan niet tot hun recht. Wat dus wel erg belangrijk is, is om bewust om te gaan met het seksspecifieke binnen het (spel) gedrag. In een groep met kinderen zijn ook veel verschillende groepswerkers aanwezig. Elke groepswerker heeft zijn of haar eigen kwaliteit. Maak dus gebruik van de diversiteit aan groepswerkers. Belangrijk is om te kijken naar de persoonlijkheid van het kind. Misschien heeft een durfal meisje wat meer experimenteerruimte nodig dan aangeboden wordt (groeimee, z.d.).

Het is belangrijk om kinderen te stimuleren tot ander spelmateriaal door ze te prikkelen met speelmateriaal, speelbagage en de speelruimte. Hierdoor zal het duidelijker zijn waar de voorkeuren van het kind ligt. Het belangrijkste voor de groepswerker is dus om het gezonde verstand te gebruiken en dit ook te stimuleren bij de kinderen. Doe dit met een open blik en vermijd clichés.

Visie van de onderzoekers

Na het doen van dit onderzoek kunnen de onderzoekers meerdere conclusies trekken. Hier hebben de onderzoekers zelf ook een mening over. Zo zijn ze het eens met de constatering dat er verschillen zijn. De oorzaak van deze verschillen zijn zowel genetisch van aard als door omgevingsfactoren beïnvloed. Als groepswerker is het dan ook belangrijk om rekening te houden met deze verschillen tussen jongens en meisjes. Daarnaast moeten karaktersverschillen van kinderen ook meegenomen worden. Kinderen hebben het recht om begeleiding te krijgen die hun ontwikkeling op alle vlakken stimuleert. Het zou dus goed zijn wanneer groepswerkers kinderen stimuleren om ook aan activiteiten deel te nemen waar hun voorkeur niet altijd naar uitgaat. Toch moet het kind ook de ruimte krijgen om zelf keuzes te maken in een vrij spelmoment.

Evaluatie

Beperkingen onderzoek en betrouwbaarheid

Een beperking van de onderzoeksmethode is dat er erg veel tijd in observeren zit. Hierdoor zijn er kwalitatief goede observaties gemaakt, maar kan er met de hoeveelheid observaties die gemaakt zijn over het algemeen alleen maar literatuur onderbouwd worden en aanbevelingen worden gedaan. Daarnaast moest er genoeg genomen worden met de beschikbare literatuur. Over jongens was er in de literatuur meer te vinden dan over meisjes. Hierdoor kon er niet altijd een vergelijking gemaakt worden met meisjes. Ook was er in de literatuur niet altijd te vinden hoe omgegaan moet worden met de verschillen. Hierdoor zijn een aantal deelvragen wat algemener geworden dan gehoopt. Er is een procesverslag (bijlage 14) waarin de werkwijze is bijgehouden aan de hand van een tijdsplanning. Al eerder is er in de methode ingegaan op de betrouwbaarheid van het onderzoek. Daarin is uitgelegd hoe geprobeerd is het onderzoek zo betrouwbaar mogelijk te maken. Het feit blijft dat door de geringe kwantiteit er niet 100% betrouwbaarheid kan worden gegarandeerd. Wel is er aangesloten bij de literatuur en zijn een aantal punten met redelijke zekerheid vastgesteld.

In hoeverre geeft het onderzoek antwoord op de vraagstelling?

Het onderzoek geeft goed antwoord op de vraagstelling. Er zijn wel een aantal aandachtspunten om als lezer in het achterhoofd te houden. Zo wordt er in de literatuur meer gesproken over de verschillen in spelgedrag dan over de overeenkomsten. Hier gaat het onderzoek dan ook minder op in. Daarnaast zijn de aanbevelingen over het omgaan met deze verschillen in spelgedrag wat algemener getrokken, omdat meestal niet op de specifieke verschillen werd ingegaan als het gaat om hoe groepswerkers daarmee moeten omgaan. Voor de lezer blijft er hierdoor meer speelruimte over om zelf na te denken over hoe hij of zij daarmee om kan gaan.

Evaluatie op probleemstelling

Achteraf gezien was er meer informatie te vinden over het verschil in spel dan in eerste instantie werd gedacht. De aanwijsbare verschillen zijn ook gevonden. Dat er van jongens wordt verwacht om op dezelfde manier te spelen als meisjes is bevestigd door de literatuur en tijdens de observaties.

Evaluatie op doelstelling

De doelstelling is wel en niet gehaald. Niet over alle soorten van spel en spelmaterialen is informatie gevonden. De informatie die er was is wel verwerkt. Ook is daaruit een mooi eindproduct ontstaan in de vorm van een informatiefilm. Daarbij zijn er nog een aantal mooie algemene aanbevelingen gevonden tijdens het observeren. Dit is een extra toevoeging aan het verslag.

Evaluatie op aanleiding

Als er gekeken wordt naar de aanleiding kunnen de onderzoekers gedeeltelijk onderbouwen dat er minder goed aangesloten wordt bij jongens als bij meisjes. Door dit onderzoek naar seksespecifiek spel is het duidelijk geworden dat er nog meer onderzoek naar gedaan moet worden om echt goed bij beide sekse aan te kunnen sluiten.

Hoofdstuk 10

Tips en aanbevelingen

Aanbevelingen voor de opdrachtgever

Tijdens het onderzoek vielen veel verschillende punten op. Hieronder wordt dit beschreven als aanbeveling, zodat er meer onderzoek naar gedaan kan worden. Deze onderzoeken kunnen in het belang zijn van de hulpverlening.

- Meisjes hun voorkeur ging tijdens de gedane observaties over het algemeen uit naar tekenen. Jongens hun voorkeur ging over het algemeen uit naar lego. Bij gemengd spelen kozen de kinderen vaak voor lego of tekenen. Het verkleden deden de kinderen meestal pas als de observatoren dit van hen vroegen. Een aantal meisjes deed dit wel uit zichzelf. Het verkleden leek minder de voorkeur te hebben omdat er ramen in het lokaal zat, en de kinderen zich leken te schamen. Een aantal keren werd dit ook benoemd. Op de laatste school, dit was in tegenstelling tot de andere scholen een reformatische school, kozen de kinderen wel regelmatig voor verkleden. De leerkrachten van de school gaven aan dat dit wel eens kon komen doordat de kinderen het niet gewend waren om met verkleedkleden te spelen omdat dit niet altijd vanuit huis goedgekeurd werd. Daardoor vonden ze het waarschijnlijk nog leuk of anders interessant. De specifieke voorkeur voor bepaald spel materiaal wordt in dit onderzoek niet duidelijk vanuit de observaties.
- In de literatuur wordt er veel minder geschreven over de overeenkomsten van het spelgedrag van kinderen dan over de verschillen in spelgedrag. Dit is wel belangrijk om te weten. Bijvoorbeeld om te weten te komen wat bij jongens en meisjes allebei aansluit voor het samenspel.
- Het is interessant dat het opviel dat jongens onder het tekenen fantasieverhalen vertellen bij wat ze aan het tekenen zijn of zomaar een spannend verhaal, en meisjes hadden meer gesprekje over wat ze aan het maken waren, zonder het fantasieverhaal. Eventueel kan hier meer onderzoek naar gedaan worden, als dit belangrijk is voor bijvoorbeeld speltherapie.
- Wat er is gezien door de onderzoekers in stage-ervaringen is dat groeps werkers vooral kijken naar wat een kind moet kunnen op een bepaalde leeftijd. Hierin wordt geen rekening gehouden met het sekseverschil, er werd gekeken naar een algemene lijst voor ontwikkelingsvaardigheden. Wat er in de literatuur gezien is, is dat er een verschil is in de interesses van kinderen waardoor ze op een andere manier spelen. Het is dus de vraag of het verschil in ontwikkeling zit, of in het sekseverschil.
- Een aantal keren viel het de observatoren op in de observaties dat meisjes de blokjes niet goed vast konden maken. Alsof ze hiervoor niet de goede motoriek hebben ontwikkeld omdat ze minder aan constructiespel doen. Hier zou nog verder onderzoek naar gedaan kunnen worden. Jongens zouden volgens de literatuur namelijk achterlopen in de motoriek, maar op dit punt lijkt het alsof ze hier meer in geoefend zijn als meisjes. De voorkeur van jongens gaat uit naar de bijzondere blokjes. Deze blokjes hadden vaak wat meer te maken met het technisch lego. Ook leken de blokjes de fantasie te prikkelen van jongens.
- De literatuur schenkt meer aandacht aan jongens dan meisjes als het gaat om sekseverschillen. Hierbij wordt gezien dat vrouwelijke hulpverleners toch minder bij jongens aansluiten. Er kan dus meer onderzoek gedaan worden naar hoe vrouwelijke hulpverleners beter kunnen aansluiten bij het jongensgedrag. Belangrijk is daarbij dat dit ook echt wordt geïntegreerd onder groeps werkers. En daarnaast kan er meer onderzoek gedaan worden naar het meisjesgedrag, zodat ook zij niet vergeten worden in hun kwaliteiten.

- Tijdens het samenspel tussen de verschillende seksen werd het seksspecifieke gedrag minder. In de onderlinge beïnvloeding voerde geen van de twee sekse duidelijk de boventoon. Het zou dus kunnen zijn dat het gedrag van de kinderen dan vooral karakterspecifiek is. In de literatuur kwam al naar voren dat door het spelen met de eigen sekse de kinderen meer seksspecifiek gedrag laten zien. Er is nog geen onderzoek gedaan naar het gedrag wat de kinderen laten zien als ze niet duidelijk seksspecifiek gedrag vertonen. Dit kan karakterspecifiek zijn maar het kan misschien ook wel zo zijn dat de kinderen elkaars seksspecifieke gedrag na proberen te doen.

Aanbevelingen voor de groepswerker

Deze aanbevelingen kunnen een overlap hebben met de conclusie. De aanbevelingen zijn bedoeld om groepswerkers bewust te maken van hun reactie op seksspecifiek gedrag. Daarnaast kunnen de aanbevelingen verhelderend zijn voor de groepswerker.

Jongens

- Als er gezegd wordt dat jongens niet aan elkaar mogen zitten wordt er onzekerheid gecreëerd. Jongens leren elkaar respecteren door aan elkaar te zitten.
- Laat jongens af en toe lekker rennen en zich uitleven zodat daarna weer ruimte ontstaat voor rust. In de rust kunnen komt er dan ruimte om dingen te verwerken. Het bewegen is voor jongens belangrijk om gevoelens te uiten.
- Betrek het haantje de voorste uit een jongensgroep in het spel om de hele groep mee te krijgen in de activiteit
- Aansluiten bij wat jongens goed kunnen (vaak beweging, experimenteren, abstractie en fantasie) maakt ruimte voor en geeft vertrouwen in de ontwikkeling van wat ze minder goed kunnen (taal, empathie, sociale vaardigheden en planning).
- Rem jongens niet teveel af in het rough-and-tumble spel
- Laat jongens hun rangorde bepalen door zich fysiek aan elkaar te meten in een veilige omgeving.
- Benoem en beschrijf tijdens het spel voorwerpen en handelingen om het taal-denken van jongens te bevorderen.
- Het is belangrijk om jongens ook de ruimte te geven om materiaal te verkennen. Bijvoorbeeld door ze af en toe misschien wel iets uit elkaar te laten halen en weer in elkaar te laten zetten.
- Meisjes krijgen meer hulp en aanwijzingen als het gaat om bijvoorbeeld sociale relaties. Ook jongens hebben hier behoefte aan.

Meisjes

- Spel kan goed gebruikt worden om het extraverte gedrag van meisjes meer naar buiten te laten komen als het bijvoorbeeld gaat om het tonen van gevoelens.
- Voed meisjes niet te beschermd op. Laat ze zelf dingen oplossen en kom niet te snel met hulp. Dit is goed voor hun zelfvertrouwen.
- De voorkeur van meisjes is om gestructureerd spel te spelen met sociale regels. Hierbij kan aangesloten worden, maar dit kan ook goed afgewisseld worden met spel zonder regels.
- Om de rekenvaardigheden bij meisjes te ontwikkelen kan constructiespel worden aangeboden.

Algemeen

- Houdt als groepswerker in de gaten wat je eigen sekse is en wat voor invloed dat heeft op je handelen. Het is belangrijk dat groepswerkers hun eigen sekse in de gaten houden, zodat er een bewustzijn komt als het gaat om wat voor invloed dat heeft op zijn of haar handelen.
- Vermijdt starre stereotypen.
- Creëer de mogelijkheden voor jongens en meisjes om te spelen naar waar hun voorkeur vanuit gaat als het gaat om de ruimte en de omgeving waarin ze kunnen spelen. Bijvoorbeeld een grote buitenplaats voor jongens of een speelveld met kleur voor meisjes.
- Bied constructiemateriaal aan bij jongens en meisjes. Bij jongens vooral technische blokjes en bij meisjes vooral materiaal wat echt lijkt en levendige poppetjes.
- Stimuleer jongens en meisjes samen te spelen zodat ze van elkaar kunnen leren.
- Een groepswerker moet zich bewust zijn van zijn of haar houding naar de kinderen toe. Als een neutrale opvoeding het ideaal is, dan is het belangrijk om vooral niet te noemen dat iets voor meisjes of jongens is.
- Een groepswerker kan (on)bewust iets zien als voor jongens of voor meisjes en dat stimuleren of afkeuren, het is belangrijk om als groepswerker hier bewust van te zijn.
- Bij de inrichting van een speelplek is het dus belangrijk om goed rekening te houden met de verschillende speelbehoeften van jongens en meisjes. Zo is een zandbak bijvoorbeeld een veilige plek waar jongens de ruimte hebben om te stoeien (Schimmer- Broere, 2010).
- Doorbreek vastgeroeste gewoontes en laat het kind doen waar het voorkeur naar heeft. Zo kan voetbal ook heel leuk zijn voor meisjes en een kookfornuis voor jongens.
- Leef niet in de blauwe/roze wereld. Typische jongens- of meisjesspeelgoed is prima wanneer het met mate is. Zo is er van puzzels, stiften en spelletjes een neutrale variant te koop. Hiermee wordt het samenspel ook gelijk bevorderd.
- Werken met gevoel voor sekseverschillen kan veel uitmaken en ertoe leiden dat zowel jongens als meisjes uitgroeien tot gebalanceerde persoonlijkheden.
- Bespreek met collega's wanneer het goed is om grenzen te stellen bij jongens en meisjes.
- Maak gebruik van de diversiteit van groepswerkers om aan te sluiten bij de verschillende kinderen.
- Als een groepswerker rekening houdt met verschillen tussen kinderen moet hij of zij één ding onthouden. Namelijk dat het nooit mag leiden tot ongelijkwaardigheid, ongelijke kansen of uitsluiting (Meij, 2005).
- Een sekseneutrale opvoeding heeft vooral te maken met het gezonde verstand. Stimuleer kinderen om hun gezonde verstand te gebruiken en gebruik dit als groepswerker ook. Probeer als groepswerker een open blik te houden. Stimuleer kinderen om verder te kijken dan de clichés en maak hen duidelijk dat er heel veel verschillende mogelijkheden zijn (Groeimee, z.d.).
- Jongens en meisjes maken een andere ontwikkeling door. Door goed te luisteren en te kijken kan een groepswerker aan beide behoeften voldoen.
- Bij tekenen lijkt 15 minuten wel lang genoeg, maar bij lego en verkleedkleden is dat niet altijd genoeg tijd om bijvoorbeeld het bouwwerk te af te bouwen of om tot echt spel te komen. Geef kinderen dus de tijd om echt tot spel te komen.

Nawoord

Op de vorige bladzijden heeft u van begin tot eind ons onderzoek kunnen lezen. Er zit veel werk in maar samen hebben we elkaar steeds weer gemotiveerd om weer verder te werken. Het eindresultaat is deels verrassend en deels onderbouwd het wat we verwachtten. Er waren dagen dat de motivatie niet optimaal meer was, maar uiteindelijk kijken we met trots en volle tevredenheid terug op ons onderzoek. Onderstaand gedicht geeft aan hoe wij er tijdens ons onderzoek over het algemeen in stonden.

Trots

Soms heb je zo'n dag
met een moeilijke taak.
Blijf rustig dan hou je
wel grip op de zaak
En als je jezelf
overstijgt op zo'n dag,
Vertel ik jou dat je
bést trots wezen mag!
(Yvonne van der Laan)

Als laatste willen wij nogmaals alle mensen die ons hebben geholpen door feedback, motivatie en medewerking te verlenen bedanken voor hun bijdrage.

Literatuurlijst

- Aalsvoort, G. M. van der. (2011). *Van spelen tot serious gaming*. Den Haag: Acco Leuven.
- Andel, J. van. (1989). *Spelen meisjes en jongens verschillend?* LANS-magazine, 1 (3), 4-8
- Baarda, D. B., & de Goede, M. P. M. (2006). *Basisboek methoden en technieken*. Houten: Wolters-Noordhoff bv.
- Baarda, D. B., de Goede, M. P. M, Teunissen, J. (2005). *Basisboek kwalitatief onderzoek*. Houten: Noordhoff uitgevers B.V.
- Berg, A. E. van den. & Koenis, R. & Berg, M. M. H. E. van den. (2007) *Spelen in het groen*. (PDF). Geraadpleegd op 21 februari 2012, van <http://library.wur.nl/way/bestanden/clc/1866187.pdf>
- Boogaard, M. & Fukkink, R. & Hoex, J. & Schreuder, L. (2010) *Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar*. Geraadpleegd op 22 maart 2012, van <http://www.abvakabofnv.nl/3944/185436/Pedagogisch-kader-kennis>
- Buys, O. & Poel, L. van der. (red.) (1999). *Spel werkt, het is geen fantasie*. Utrecht: HvU Press.
- Irwin, E.C. & Curry, N. E. (1993). Role play. In C. E. Schaefer (Ed.), *The therapeutic powers of play* (pp. 167-187). Northvale, New Jersey, London: Jason Aronson Inc.
 - Kaduson, H.G. (1997). Release play therapy for the treatment of sibling rivalry. In H.G. Kaduson, D. Congelosi & C.E. Schaefer (Eds.), *The playing cure* (pp 255-273). Northvale, New Jersey, London: Jason Aronson Inc.
- Connellan, J. & Baron-Cohen, S. & Ba'tki, A. & Ahluwia, J. (2001). Sex differences in human neonatal social perception. *Infant Behavior and Development*, 23, 113-118
- Delfos, M. F. (2004). *De schoonheid van het verschil. Waarom mannen en vrouwen verschillend én hetzelfde zijn*. Lisse: Harcourt Book Publishers.
- Delfos, M., (2008). *De schoonheid van het verschil*. Amersfoort: Drukkerij Wilco.
- Delfos, M. (2008). *Vershil mag er zijn*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- Delfos, M. (2009). *Ontwikkeling in vogelvlucht: ontwikkeling van kinderen en adolescenten*. Culemborg: Centraal boekhuis.
- Devriendt, K. (2008). *"Menselijke kenmerken: genen of omgeving?"*. Centrum voor Menselijke Erfelijkheid.
- Fabes, R. A., Martin, C. L., & Hanish, L. D. (2003). Young children's play qualities in same-, other-, and mixed-sex peer groups. *Child Development*, 74(3), 921-932.
- Goosens, F. A. (2008). *Gedrag onder de loep*. Bussum: Coutinho.
- Gray, P. (2007). *Psychology*. New York: NY Worth Publishers.

Groeimee. *Wat kan je doen?* Geraadpleegd op 26 maart 2012, van <http://www.groeimee.be/dossiers/wat-kan-je-doen-genderbewust%20opvoeden>

Groothof, E. & Jamin, H. & Beer- Hoefnagels, E. de. (2010). *Spel in psychotherapie* (2^e druk). Assen: Van Gorcum.

Hellendoorn, J. (1992). Oorlogsspeelgoed. *Kind en Adolescent*, 13, 208-209.

- Jenvey, V. (1991). Toys Play and Agression. Paper, presented at the ICCP–TASP Symposium ‘Play prepares the future’, Parijs.
- Singer, J.L. (1973). *The child's world of makebelieve*. New York: Wiley.
- Wegener–Spöhring, G. (1989). War toys and aggressive games. *Play and Culture*, 2, 35–47.

Janssen-Vos, F. & Brandwijk, D van. (2006). *Spel en ontwikkeling: spelen en leren in de onderbouw*. (2de druk). Assen: Uitgeverij van Gorcum.

Jonge gezinnen. *Verschil tussen jongens en meisjes*. Geraadpleegd op 6 april 2012, van <http://peuterkleuter.jongegezinnen.nl/Ontwikkeling/Kleuter/Verschillen-jongens-en-meisjes.htm>

Jongens en meisjes gedrag. Geraadpleegd op 22 maart 2012, van <http://spwopleiding.webklik.nl/page/jongens-en-meisjes-gedrag>

JSO (Expertisecentrum voor jeugd, samenleving en ontwikkeling). (2010). *Vaders voeden ook op, de rol van vaders in de opvoeding en kinderopvang*. Geraadpleegd op 27 maart 2012, van <http://www.jsn.nl/3/Publicaties/nieuwsbrieven/Publicaties-Publicaties-Nieuwsbrieven-Nieuwsbrief-Kinderopvang/Nieuwsbrief-Kinderopvang,-september-2010/Vaders-voeden-ook-op,-de-rol-van-vaders-in-de-opvoeding-en-kinderopvang-.html>

Kohnstamm, R. (2006). *Kleine ontwikkelingspsychologie van het jonge kind*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum

Kompan. *Spelen voor verschillende leeftijden*. Geraadpleegd op 6 april 2012, van <http://www.speelbrein.nl/onderzoeken/spelen-voor-verschillende-leeftijdsgroepen/>

Kooij, R. van der. (2008). *Spelen met spel*. Groningen: Universiteit van Groningen

Lange, A. (2007). *Verschillende opvoeding voor jongens en meisjes*. Geraadpleegd op 11 januari 2012, van <http://www.kennislink.nl/publicaties/verschillende-opvoeding-voor-jongens-en-meisjes>

Lewis, T. E. & Phillipsen, L. C. (1998). Interactions on an Elementary School Playground: Variations by Age, Gender, Race, Group, Size, and Playground Area. *Child Study Journal*, 28 (4), 309-20. Geraadpleegd op 17 februari 2012, van http://elibrary.vu.nl/primo_library/libweb/action/search.do

Ligtvoet, P. (2006). *Verschillend gedrag van jongens en meisjes: plezier of probleem?* Geraadpleegd op 26 maart 2012, van <http://www.pedagogenplatform.nl/index.php/artikel-verschillend-gedrag-van-jongens-en-meisjes>

Meij, L. van der. (2005). *Langer spelen om beter te leren: vrijeschoolonderwijs voor jonge kinderen*. Zeist: Uitgeverij Christofor.

Meijer, W. (2011). *Spelen met kinderen*. Geraadpleegd op 14 mei 2012, van <http://mens-en-gezondheid.infonu.nl/kinderen/74555-spelen-met-kinderen.html>

Mossel, M. (2007). *De rol van de vader in de ontwikkeling van het kind*. Geraadpleegd op 20 maart 2012, van <http://www.pedagogiek.net/content/artikel.php?contentID=1774&subname=Opvoeding§ieNR=1&rubriekID=2>

- Lamb, E. M. (2004). *The role of the father in child development*. Hoboken: John Wiley & Sons, Inc.
- Paley, V.G. (1984). *Boys and girl: superheroes in the Doll's corner*. Chicago: University of Chicago Press.

Pedagogische kader. *Steunen en stimuleren van spelen en leren*. Geraadpleegd op 6 april 2012, van http://www.pedagogischkader.nl/fileadmin/user_upload/Afbeeldingen/Hfdst_Peka_0-4_jaar/PKK_0-4_H8.pdf

Poel, L. van der. & Blokhuis, A. (2009). *Wat je speelt ben je zelf*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

- Garvey, C. (1977). *Play*. Glasgow: Fontana.
- Piaget, J. (1951). *Play, dreams and imitation in childhood*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Rubin, K.H., Fein, G., & Vandenberg, B. (1983). Play. In P.H. Mussen (Ed.), *Handbook of Child Psychology*, vol.4 (p. 693-774). New York: Wiley.

Rood, C. (2012, 14 april). *Alle meisjes aan de lila lego*. Nederlands dagblad, p. 11.

Schimmer- Broere, D. (2010). *Spelen, krachtige motor voor de totale ontwikkeling*. Utrecht: Universiteit Utrecht.

Scholten, F. (2008). *Geslachtsverschillen in het spelgedrag tussen jongens en meisjes*. Geraadpleegd op 22 maart 2012, van <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=113000>

- Turner, P.J. & Gervai, J. (1995). A multidimensional study of gender typing in preschool children and their parents: personality, attitudes, preferences, behavior, and cultural differences. *Developmental Psychology*, 31, 759-772.

Schreuder, L. & Boogaard, M. & Fukkink, R. & Hoex, J. (2010). *Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar*. (PDF). Geraadpleegd op 24 maart 2012, van

http://www.pedagogischkader.nl/fileadmin/user_upload/Afbeeldingen/Hfdst_Peka_4-13_jaar/PKK_4_13_H15.pdf

Selij, M. (2011). *Onze klas, mijn wereld. Identiteitsbeleving van kinderen in groep 3 en 4*.

(Masteronderzoek Kinder-en Jeugdpsychologie). Utrecht: Universiteit Utrecht

- Kinket, B. & Verkuyten, M. (1997). Levels of ethnic self-identification and social context. *Social Psychology Quarterly*, 60, 338-354.
- Powlishta, K.K. (2004). Gender as a social category: Intergroup processes and gender-role development. In Bennett, M., & Sani, F. (2004). *The Development of the Social Self* (pp. 103-133). New York: Psychology Press.
- Ruble, D.N., & Martin, C.L. (1998). Gender development. In N. Eisenberg (Ed.), W. Damon (Series Editor), *Handbook of child psychology. Vol. 3: Social, emotional and personality development* (5th ed., pp. 933-1016). New York: John Wiley & sons.

Tajik, M. (2011). *De invloed van de pedagogisch medewerker op het sekse socialisatie proces*. (PDF). Geraadpleegd op 26 maart 2012, van <http://igitur-archive.library.uu.nl/student-theses/2011-0907-201416/Tajik%203289133.pdf>

- Fagot, B. I. (1998). Social problem solving: Effect of context and parent sex.

International Journal of Behavioral Development, 22 (2), pp. 389–401.

- Hagan, L. K., & Kuebli, J. (2007). Mothers' and fathers' socialization of preschoolers' physical risk taking. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 28, pp 2-14.

- Leaper, C., & Friedman, C. K. (2007). The socialisation of gender. In J. E. Grusec & P. D. Hastings (Eds.) *Handbook of Socialization: Theory and Research*, (561- 587). New York: Guilford Publications.

Vaders, zonen en dochters. Geraadpleegd op 20 maart 2012, van

<http://www.stichtingdemeeuw.nl/web/show/projecten/vaderweek/achtergronden/vaders-zonen-en-dochters>

Valck, M. de. (2011). Herrie, slopen en stoeien. *Pedagogiek in Praktijk*, 17 (63), 28-31

Vandeputte, J. & Buitelaar, J. & Cohen- Kettinis, P. & Matthys, W. (2000) *Uit de kinderschoenen: 60 jaar Kinder- en Jeugdpsychiatrie UMC- Utrecht*. Assen: Van Gorcum & Comp. B.V.

Veldkamp, T. (2010). *De best bewapende vis van de zee*.(PDF).

- Blakemore, J.E.O, Berenbaum, S.A. and Liben L.S. (eds.) *Gender Development*, CRC Press, 2008

- Boyatzis, C.J, and Eades J., Gender Differences in Preschoolers' and Kindergartners' Aesthetic Production and Preference, *Sex Roles*, Vol 41, nov 7/8, 1999, p. 627-638

- Cherney I.D. en London K., Gender-linked Differences In the Toys, Television Shows, Computer Games and Outdoor Activities of 5–13 year old Children, *Sex Roles*, 2006, 54, 717-726.

- Jenkins, H. en Cassell, J. (eds), *From Barbie to mortal combat: gender and computer games*, MIT press Cambridge, 1998

- McKay. R., Uncovering literacy narratives through children's drawings, *Journal of Early Childhood Literacy*, vol 4, 1, 109-128, 2004

- Poulsen, K., Uncovering the Gender Bias among Educational Games, *Computer Science* 481, spring 2009.

Veldkamp, T. (2011). *De coole cowboy*. Gouda: Van Goor.

Vlinderen voor kinderen. (2012). *Wat is spelen?* Geraadpleegd op 17 april 2012, van

http://www.vlinderenvoorkinderen.com/index.php?option=com_content&task=view&id=12&Itemid=26

Vos, H. (2010). *Jongens in de buitenschoolse opvang*.(PDF). Geraadpleegd op 22 maart 2012, van

<http://www.youthinaction.nl/nji/download/HildeVos%20onderzoek%20Jongensgedrag.pdf>

Vos -van der Hoeven, T. van. *Ik ben een prinses*. Geraadpleegd op 18 februari 2012, van

<http://www.opvoedadvies.nl/spelen.htm>

Vreugdenhil, K. (z.d.). Geraadpleegd op 22 maart 2012, van <http://www.breimbewust-onderwijs.nl/files/File/Het%20brein%20van%20meisjes%20en%20jongens.pdf>

Vries, de, A. *Neuropraxis* jaargang 12, nummer 1 (2008) p. 27-28

Wieners, B. (2011) *Lego is for girls*. Geraadpleegd op 17 februari 2012, van

<http://www.businessweek.com/magazine/lego-is-for-girls-12142011.html>

Woltring, L. (2007). *Opvoeding en sekseverschillen*. (PDF). Geraadpleegd op 26 maart 2012, van http://85.92.147.51/~laukwoltri/media/download_gallery/PUB7%20HJK%20corr3.pdf

Woltring, L. (2011). *Jongens: mannelijke ontwikkeling, sekse en gender*. Geraadpleegd op 9 maart 2012, van <http://www.laukwoltring.nl/pages/nl/home.php>

Zanten, J. van. (2010). *De invloed van leeftijdsgenoten op deseksespecifiekheid van het (spel)gedrag van jonge kinderen*. (masterthesis). Geraadpleegd op 18 februari 2012, van <http://igitur-archive.library.uu.nl/student-theses/2011-0922-201021/Thesis%20Judith%20van%20Zanten.pdf>

- Berk, L. E. (2009). *Child development*. Boston, MA: Pearson Education, Inc.
- DiPietro, J. A. (1981). Rough and tumble play: A function of gender. *Developmental Psychology*, 17, 50-58.
- Lindsey, E. W., & Mize, J. (2001). Contextual differences in parent-child play: Implications for children's gender role development. *Sex Roles*, 44, 155-176.
- Maccoby, E.E. (1988). Gender as a social category. *Developmental psychology*, 24(6), 755-765.
- Maccoby, E. E. (1998). *The two sexes: Growing up apart, coming together*. Cambridge: Harvard University Press.
- Maccoby, E. E., & Jacklin, C. N. (1987). Sex segregation in childhood. In H. W. Reese (Ed.), *Advances in Child Development and Behaviour* (pp. 239-287). Orlando, FL: Academic Press.
- Martin, C. L., & Fabes, R. A. (2001). The stability and consequences of young children's same-sex peer interactions. *Developmental psychology*, 37(3), 431- 446.
- Smith, A. B., & Inder, P. M. (1993). Social interaction in same and cross gender pre-school peer groups: a participant observation study. *Educational Psychology*, 13(1), 29-42.